

REGIONALNI PLAN ZA NASLEĐE JUG

2015 - 2018

Support to the Promotion of Cultural Diversity

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

Implemented
by the Council of Europe

Regionalni Plan za Nasleđe Jug

2015 - 2018

maj 2015
Priština

Uvodna reč

Zajednice širom sveta sve više i više traže način da postanu aktivnije u lokalnoj vlasti i da odlučuju o tome na koji način će se upravljati njihovim lokalnim resursima. Demokratsko učešće uz inkluzivni pristup prema svima, vođenje računa o pravima na poštovanje običaja sopstvene kulture neophodno je za dobrobit zajednica u kojima se višestruki identiteti i različitost smatraju važnim resursima.

Nasleđe, kao jedan od osnova savremenog života, igra ključnu ulogu u lokalnom ekonomskom razvoju budući da bi odgovorna briga i upravljanje nasleđenim resursima mogli da predstavljaju nešto od čega bi zajednice mogle da imaju koristi. Zajednički projekat Evropske unije / Saveta Evrope – Podrška promovisanju kulturne raznolikosti na Kosovu* (PKRK) je inovativan po načinu na koji se lokalne zajednice uključuju u brigu i upravljanje svojim nasleđem, dok se razvoj metodologija i programa koji odgovaraju lokalnom senzibilitetu zasniva na dogovorenim standardima.

Pomoću ovog integrisanog pristupa nasleđu i raznolikosti, Plan za nasleđe spaja najistaknutije karakteristike zajednica u regionalni okvir. Pored dobro poznatih nasleđenih resursa, on pokušava da poveže i nematerijalne aspekte savremenog života zajednice i da ga poveže sa različitim načinima na koje nasleđe ima svoju ulogu. Budući da je takve prirode da podstiče učešće, u izradi Plana za nasleđe od samog početka lokalni akteri su podsticani na sve veću i veću ulogu kao i u planovima koji se odnose na njegovu budućnost. Tokom celog procesa naročita pažnja je bila posvećena održivosti i preduzete su neophodne mere u obliku konkretnih primera i uputstava, kao i u obliku izgradnje lokalnih kapaciteta za sprovođenje akcija.

Plan za nasleđe je koristan alat kojim će se obezbediti platforma za lokalne zainteresovane strane da udruže svoje snage u okviru regionalne strategije i prokrčiti put za jačanje veze između akcija u kojima učestvuјe šira zajednica i formiranja politike na centralnom nivou, budući da nudi dinamičan i sistematski pristup lokalnim procesima razvoja uz korišćenje postojećih nasleđenih resursa.

Iako podstiče koordinirane akcije opština na Kosovu, ovaj plan postavlja i zajednički okvir za sve regije na Kosovu budući da svi oni slede istu proceduru u svojim oblastima. U skladu sa principima demokratskog učešća, raznolikosti i inovativnih akcija, ovaj proces je usmeren ka tome da dovede do razvoja Plana za nasleđe Kosova koji će pomoći vlastima Kosova u postizanju njihovog cilja da se približe evropskim normama i standardima.

Nadam se da će rad na Zajedničkom projektu PKRK koji se odnosi na davanja primera putem tehničke pomoći podstaći vlasti da olakšaju rad lokalnih aktera i stvoriti uslove da zajednice više cene i štite naše zajedničko nasleđe i da njime bolje upravljaju.

Claudia Luciani

Direktor Direktorata za demokratsku upravu
Savet Evrope
Strazbur

* Ovaj naziv ne prejudicira stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom SBUN 1244 i mišljenjem MSP-a o proglašenju nezavisnosti Kosova.

Svetla, kamera, akcija!

Nikome od onih koji su nekada videli makar jedan dokumentarni prikaz neke od najatraktivnijih lokacija na prizrenском Dokufestu, od rečnih obala do zidina tvrđava, u stvari, nisu potrebna predavanja o moći kulture i kulturnog nasleđa – oni su ih sve zajedno iskusili u najboljem mogućem izdanju: ne samo audio-vizuelnom, već doslovno i u „3D”!

Upravo pomoću savremenih dokumentarnih filmova staro gradsko jezgro Prizrena, čije je nasleđe zaštićeno posebnim zakonom, dobija novi život. Audio-vizuelne slike ne samo da iz novog ugla prikazuju zidine i prostore, već stvaraju i jak savez sa publikom, građanima i građanskim društvom da još jedan poseban prostor, kao što je bioskop Lumbardhi/Bistrici na otvorenom, može da se zaštiti kao buduće nasleđe. Činjenica da takva blaga mogu da se pronađu širom Kosova nije samo pitanje tradicije. Mnoga od ovih otkrića predstavljaju i konkretan rezultat veoma savremenog zajedničkog programa podrške Promovisanju kulturne raznolikosti na Kosovu (PKRK), koji je uglavnom finansirala Evropska unija, a sproveo Savet Evrope.

Upravo su zbog toga ovi planovi i osmišljeni, napravljeni, razrađeni, odobreni i objavljeni: da bi se prošlost ponovo oživela. Ili čak da budemo ambiciozniji: da bi ljudi dobili ideje kakve su promene moguće kada vratimo u život neke stare, gotovo zaboravljene vrednosti, kao što su dijalog i međusobno razumevanje. Kada je reč o Kosovu koje ima najmlađe stanovništvo u Evropi, takav dalekovidi pristup je od presudne važnosti. Možemo to nazvati raznolikošću, održivim razvojem ili, jednostavno, kvalitetom života: suština je u tome da građani uvek treba da imaju koristi od dobrih ideja koje se sprovode u delo. Dokumentarni filmovi ne samo da dokumentuju, oni i stvaraju novi ugao gledanja na stvari. Kreativnost ovog festivala spaja donosioce odluka iz regionala, pa je moguće pronaći nova, zajednička politička rešenja. Time svest o nasleđu postaje veoma konkretnizovana: počinju da se stvaraju novo znanje, nova radna mesta, nove poslovne šanse i – što je najvažnije – nove ideje novih generacija.

Iskreno se nadam da će ovaj Plan za nasleđe podstići sve zainteresovane strane da dokažu da mogu s ponosom da se prisećaju svoje prošlosti i da budu okrenuti ka budućnosti. Uz takvo shvatanje, svi oni će učestvovati u procesu koji ne predstavlja samo još jedan u nizu „pilot-projekata”, već u procesu koji može da posluži kao inspiracija za svetliju predviđanja – i delanja! – da bismo se svi izvukli iz tame savremene krize.

Samuel Žbogar,

Načelnik Kancelarije Evropske unije i
specijalni predstavnik EU na Kosovu

Uvod

Svi koji su učestvovali u programu Podrška promovisanju kulturne raznolikosti na Kosovu (PPKRK) radili su to sa ciljem da se društvene zajednice što više transformišu kroz participativnu demokratiju, uz korišćenje nasleđa kao zajedničke vrednosti. Svi su bili usmereni ka obezbeđivanju dobrobiti zajednica što je ključni faktor koji doprinosi obezbeđivanju fundamentalnih ljudskih prava, kroz unapređenje kvaliteta života i životne sredine. Unapređenjem kvaliteta života i životne sredine nameravamo da podstaknemo društveni život zasnovan na aktivnim pojedinima, koji su posvećeni i slobodno i demokratski učestvuju u procesu razvoja. Taj demokratski proces razvoja treba da se zasniva na održivom korišćenju resursa lokalnog nasleđa, stvarajući šansi za jednak pristup tim resursima, kao i na pravednoj raspodeli koristi između naroda na dostojanstven način.

Poseban način na koji su zajednice uključene u praksama svakodnevnog života, gde oni aktivno učestvuju u procesu odlučivanja u cilju ekonomskog i socijalnog razvoja, od presudne je važnosti kako bismo mi lakše mogli da sagledamo svu kompleksnost zajedničkog života. Kroz međukulturalni dijalog pruža nam se prilika da stvorimo neophodno međusobno razumevanje, i redefinišemo naše odnose. Naš sadašnji život i naši izgledi za budućnost često su pod uticajem naše sopstvene prošlosti i zajedničkog nasleđa.

Nasleđe se jednostavno može opisati kao kulturna i prirodna dobra i resursi koje su civilizacije nasledile iz prošlosti dok na lokalnom nivou nasleđe predstavlja isprepleteno mnoštvo zajednica, mesta, priča i predela. Kako ćemo ga lično doživljavati često zavisi od našeg uzrasta – za decu je nasleđe obično nešto „staro“ i istorijsko, za odrasle je nasleđe možda identitet, dok stariji nasleđe mogu da povezuju sa „zlatnim vremenima iz prošlosti“ i „gubitkom“ vrednosti. Ali na nekom nivou svi uzrasti prepoznaju važnost nasleđa.

Prepoznavanje važnosti nasleđa ne znači uvek i vrednovanje i razumevanje nasleđa. Nasleđe je i predmet uništavanja: nekada svesnog, iz kompleksnih razloga, ili nesvesnog, jer je ostavljeno da propadne, dezintegriše se i nestane.

Prepoznavanje vrednosti raznolikog nasleđa, poštovanje i postavljanje na pravo mesto u istoriji, izazovan je ali i uzbudljiv proces, ako se njime upravlja na odgovoran način.

Plan za nasleđe za južni deo Kosova jeste proizvod inicijative lokalne zajednice u okviru komponente za lokalni ekonomski razvoj zajedničkog programa Evropske unije i Saveta Evrope; Podrška promovisanju kulturne raznolikosti na Kosovu (PPKRK); i predstavlja nastavak pilot projekta koji je već urađen za zapadi deo Kosova. Ovim planom se obezbeđuje okvir za utvrđivanje najpogodnijih strategija za unapređenje ciljeva, u kontekstu razvoja održivih inicijativa koje se odnose na nasleđe i komponente turizma u okviru opšte strategije za turizam u regionu.

Komponenta lokalnog ekonomskog razvoja (LER) projekta PPKRK inspirisana je Pilot projektom za lokalni razvoj (PPLR) u okviru Regionalnog programa Saveta Evrope za kulturno i prirodno nasleđe u jugoistočnoj Evropi.

Iako je projekat PPKRK I i II bio više usmeren da prati već poznate inicijative koje su bile fokusirane na nasleđe i razvoj turizma kroz nasleđe, on je oduvek težilo ka održavanju veza sa Regionalnim programom kako bi se doprinelo naporima koji se ulažu u drugim zemljama u regionu. Naš rad usmeren ka nasleđu stvara platforme na kojima se različiti problemi relevantni za zajednice prepišu u okviru konkretnih akcija, čime se daje primer društva kakvo mi želimo da izgradimo.

Nakon uspeha procesa na izradu plana za nasleđe zapadnog Kosova, sada je on proširen na ostala tri regiona Kosova.

Na koncept Plana za nasleđe uticao je uspešan primer modela Irskog veća za nasleđe, dok su stručnjaci iz Irskog veća za nasleđe pomagali u procesu oblikovanja Planova za nasleđe i davali podršku jačanju kapaciteta zainteresovanih strana na lokalnom nivou. Sprovođenje plana za nasleđe u četiri regiona zasniva se na metodologiji koja se pokazala kao uspešna u zapadnom delu Kosova, a koja uključuje angažovanje zajednice, prikupljanje podataka, procenu izvodljivosti, pilot akcije, napore usmerene ka jačanju kapaciteta, pripremu i sprovođenje plana za nasleđe.

Usvojen je sistematski, analitičan i strukturisan pristup zasnovan na lokalnim prednostima, slabostima, šansama i opasnostima vezanim za razvoj održivih inicijativa a u vezi sa nasleđem i turizmom u određenom regionu. Pilot akcije koje su se odvijale istovremeno u svim regionima dale su znatan doprinos u formulisanju plana za nasleđe.

Osnovna strategija podrazumeva uključivanje inicijativa koje se odnose na nasleđe i razvoj turizma u vezi sa nasleđem uz razvoj sektora opštег turizma u regionu.

Strategija je usmerena ka podizanju svesti, obrazovanju, obuci i predloženim akcijama koje se donose na kulturno i prirodno nasleđe, i bavi se praktičnim pitanjima kao što su potreba stalnog prikupljanja/vrednovanja podataka, zaštita, restavracija, signalizacija, dostupnost informacija i obezbeđenost određenog lokaliteta, a sve to kroz proces partnerstva i saradnje u koji su uključene sve zainteresovane strane i akteri na centralnom nivou, nivou opštine, zajednice, kao i oni koji se bave nasleđem i turizmom u regionu.

Za ovaj proces koji se zasniva na partnerstvu, saradnji i zajedničkom vlasništvu, u južnom delu Kosova partneri su bili nevladine organizacije Ec Ma Ndryshe, Omladinski savez Gore (OSG), Katedra slobodnog uma – (KSU) i Durmish Asllano, koji rade sa svim zajednicama.

Plan za nasleđe sadrži osam delova, u kojima se naglašava suština nasleđa u središtu života zajednice, daje se opšti pregled nasleđa u regionu, upoznaje se sa idejom o izradi plana za nasleđe i opisuje se kako je nastao ovaj plan nasleđa. Pored toga, on se osvrće i na promenu stavova i pristupa lokalnih zainteresovanih strana do kojih je došlo tokom procesa rada na planu i koje naglašavaju strateška pitanja koja je potrebno razmotriti u razvojnem procesu. Naposletku, u njemu se daju ciljevi i sa njima povezana rešenja koja je moguće postići uz jasnu „mapu puta“ za primenu plana kao i kratak pregled atraktivnosti iz svake opštine u regionu u kontekstu plana za nasleđe.

Projekat PPKRK nastoji da naglasi organsku vezu između nasleđa i različitih načina na koje se ono manifestuje uz minimalizaciju razlika između materijalnog i nematerijalnog kulturnog nasleđa i prirodnog nasleđa kroz sveobuhvatan, participativan i integrativan pristup u kome sve zajednice imaju pravo glasa i svoje mesto. U njemu se takođe podstiče uključivanje savremene umetnosti kao forme izražavanja nasleđa, raznolikosti i različitih identiteta u ovom regionu. To je neophodno za društveno uključivanje i održivi ekonomski razvoj.

Mi koji smo uključeni u projekat PPKRK verujemo da će ovaj regionalni Plan za nasleđe imati bitan uticaj na lokalni razvoj u južnom Kosovu, koji će postepeno dovesti do Plana za nasleđe Kosova i predstavljati pozitivan primer za ostale regije u Evropi.

Hakan Šearer Demir
Vođa tima PPKRK

Terry O'Regan
Stručnjak Saveta Evrope

ZAHVALNOST

Želeli bismo da izrazimo zahvalnost svim zainteresovanim stranama koje su aktivno učestvovale u izradi ovog plana, a naročito:

- Članovima zajednice u ovih šest opština,
- Volonterima iz zajednice,
- NVO: Ec Ma Ndryshe, Durmish Asllano, Omladinski savez Gore, Katedra slobodnog uma,
- PPKRK međuopštinskim radnim grupama iz Prizrena i Suve Reke, i Mališeva i Mamuše,
- PPKRK članovima regionalne radne grupe,
- Regionalnom centru za kulturno nasleđe u Prizrenu,
- Gradonačelnicima Prizrena, Suve Reke, Mališeva, Orahovca, Dragaša i Mamuša,
- Ministarstvu kulture, omladine i sporta – odgovornih za Lokalni razvoj,

Stručnjacima koji su doprineli izradi plana u različitim fazama:

- Teri Oreganu, Irska, stručnjaku SE,
- Lijamu Skotu, iz Irskog veća za nasleđe,
- Juliji Tričkovskoj, specijalisti PPKRK za kulturno nasleđe,
- Valmiri Gaši, iz Ministarstva za životnu sredinu i prostorno planiranje,
- Fadilu Bajraktariju, sa Institua za zaštitu prirode,
- Nori Arapi, iz RCCH u Prizrenu,

• Partnerskim organizacijama koje su podržale proces izgradnje kapaciteta:

- Irskom veću za nasleđe, Irska,

Koordinatoru HDP - jug

- Flaki Zrzi

Koordinatoru za lokalni ekonomski razvoj u PPKRK

- Harmoniji Radonići.

Spisak skraćenica

BIOFOR-UNK	Biodiverzitet i šumarstvo; Ugovor o neograničenom kvalitetu
ZKN	Zakon o kulturnom nasleđu
KNbG	Kulturno nasleđe bez granica
SE	Savet Evrope
URIS	Uporedne regionalne integracijske studije
OCD	Organizacije civilnog društva
EP	Evropsko partnerstvo
APEP	Akcioni plan za Evropsko partnerstvo
EOG	Ekološki odgovorna grupa
EU	Evropska unija
EU CARDs	Pomoć Evropske unije zajednici za rekonstrukciju, razvoj i stabilizaciju
BDP	Bruto domaći proizvod
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju)
GTZ	Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (Nemačka organizacija za tehničku saradnju)
MMRG	Međuministarska radna grupa
PNR	Program za nasleđe i raznolikost
MZN	Mreža zajednica za nasleđe
MRG	Međuopštinska radna grupa
PPLR	Pilot projekat za lokalni razvoj
LER	Lokalni ekonomski razvoj
ZPP	Zakon o prostornom planiranju
MPŠRR	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja
MKOS	Ministarstvo za kulturu, omladinu i sport
MEST	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
MŽSPP	Ministarstvo za zaštitu životne sredine i prostorno planiranje
MLS	Ministarstvo za lokalnu samoupravu
MTI	Ministarstvo trgovine i industrije (Odsek za turizam)
MST	Ministarstvo saobraćaja i telekomunikacija
NVO	Nevladine organizacije
PKRK	Promocija kulturne raznolikosti Kosova
RCKN	Regionalni centar za kulturno nasleđe
RRG	Regionalna radna grupa
SPC	Srpska pravoslavna crkva
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
USAID	Agencija Sjedinjenih država za međunarodni razvoj

01

Kuća Muse-Efendija Šehezadija, 19 vek, Prizren

NASLEĐE U SREDIŠTU ŽIVOTA ZAJEDNICE

1.1 Šta je nasleđe?

Nasleđe je sve što smo nasledili iz prošlosti uključujući spomenike, arheološke i druge nasleđene objekte, graditeljsko nasleđe, religijsko nasleđe, flora, fauna, staništa divljih životinja, geologija i topografija, predeli, genealogija, tradicionalna muzika, igre, manifestacije i priredbe, folklor, artefakti iz tradicionalnog života, usmeno nasleđe i lokalna istorija.

Nasleđe je vitalni deo našeg identiteta i osećaja pripadnosti. To je neodvojivi deo našeg svakodnevnog života i izuzetan resurs koji doprinosi dobrobiti društava uključujući zaposlenje, rekreatiju, zdravlje, učenje i uživanje. Društvena vrednost nasleđa je neprocenjiva u tom smislu što obezbeđuje fokus oko koga se zajednica angažuje i sarađuje, inspiriše nas da se ponosimo karakterom naših ulica i predela i podstiče nas da se brinemo o našem svakodnevnom okruženju.

Ne postoji smisleno ekonomsko objašnjenje za podršku nasleđu jer inicijative koje se baziraju na nasleđu i turizam imaju presudnu ulogu u razvoju privrede. Inicijative i turizam koji se zasniva na nasleđu donose posao i održivi finansijski prihod kada se uklope u sveobuhvatni razvojni program.

“ Nasleđe obuhvata i materijalne i nematerijalne elemente koji su odraz kulture i kreativnosti ljudskih zajednica od pamтивека како и богате разноликости и лепоте природног окружења. ”

Nasleđe obuhvata i materijalne i nematerijalne elemente koji su odraz kulture i kreativnosti ljudskih zajednica od pamтивека како и богате разноликости и лепоте природног окружења.

1.2 Vrednost nasleđa

U prošlosti, nasleđe je često pogrešno doživljavano kao nešto za šta su odgovorne isključivo vlade i akademici. Ali isto kao što postoji vlasništvo nad nasleđem na centralnom/državnom nivou, tako je ono i vlasništvo zajednica, pa čak i pojedinaca. Većina domaćinstava čuva „porodično nasleđe“ u obliku nameštaja, ukrasa, knjiga i dokumenata, fotografija, priča, pesama, istorije, pa čak i odeće koje se prenosi sa kolena na koleno. Nasleđe je vi-

talni sastojak obrazovnih programa u celom svetu. Svi nivoi društva prepoznaju da nasleđe ima vrednost koju nije uvek moguće izmeriti u novčanom smislu.

Složeno vlasništvo i vrednosti koje se pripisuju nasleđu mogu da posluže kao objašnjenje zašto je ono toliko često ugroženo. Njegova simbolična vrednost ponekad može da dovede do razaranja u konfliktnim situacijama. To što se smatra da nema novčanu vrednost može da dovede do uništenja zbog neznanja ili propadanja zbog nebrige, naročito kada njegov značaj nije zvanično priznat, istražen, utvrđen i zaštićen od mešanja i oštećenja usled delovanja životne sredine. Svest o takvim opasnostima po nasleđe mora da se ugradи u strategiju koja za cilj ima stavljanje nasleđa u središte vrednosnog sistema svih društava. Reagovanje na takve opasnosti i shvatanje maksimalne vrednosti nasleđa za sve građane zahteva adekvatna sredstva i različit pristup u prikupljanju i opravdavanju neophodnih sredstava.

Sreća je, dakle, što je danas u celom svetu važna ekomska vrednost nasleđa zajednica priznata na centralnom i opštinskom nivou i nivou zajednice kao fokus za mala preduzeća, kao atrakcija za iste i, sve više, za investitore. Većina država, ako ne i sve, ima baštinu od međunarodnog značaja – ali tih mesta obično nema mnogo, i dok s jedne strane njihov značaj obezbeđuje priliv posetilaca, obično su ograničenog kapaciteta i sami po sebi retko predstavljaju bazu za izvodljiv, održiv nacionalni sektor turizma. Sve napredne i odgovorne zajednice stoga se veoma trude da se proaktivno i kreativno angažuju oko svog šireg nasleđa.

Aktiviranje na polju nasleđa podrazumeva utvrđivanje njegove društvene, kulturne, ekološke i ekomske vrednosti. Kroz šest neo-

phodnih koraka, zajednice mogu da:

- identifikuju i zabeleže svoje nasleđe,
- se pobrinu da se ono čuva,
- unaprede svoje nasleđe i predeo,
- ga uključe u današnju kulturu življenja, i tamo gde je to moguće, odrede mu novu održivu upotrebu uz poštovanje i prihvatanje odgovornosti da se to nasleđe neoštećeno prenese na buduće generacije.

To zahteva strateški strukturisan pristup na centralnom, regionalnom, opštinskom nivou i nivou zajednice, a najuspešnije je i najodrživije kada se zasniva na tome da lokalne zajednice dele svoje vredno nasleđe sa posetiocima, a ne kada se zasniva isključivo na komercijalnom interesu eksploracije resursa kulturnog i prirodnog nasleđa kao turističkog proizvoda.

Pristup Plana za nasleđe predstavlja praktičnu, ali istovremeno i održivu, okvirnu strategiju koja omogućuje i koordiniše pet ključnih akcija o kojima je bilo reči u prethodnom delu teksta kako bi se realizovala puna zajednička vrednost koju nasleđe predstavlja za društvo.

Ukrašavanje lica neveste, selo Donje Ljubinje

1.3 Šta je Plan za nasleđe?

Plan za nasleđe je strategija za identifikaciju, zaštitu, očuvanje, unapređenje, tumačenje nasleđa i održivo upravljanje njime, i primenjuje se na centralnom, regionalnom i opštinskom nivou. To je dogovoren plan koji je realističan u smislu mehanizama za njegovo ispunjenje i budžeta koji zahteva. Na različitim nivoima, akcije može da preduzima jedna grupa ili telo, ili više partnerskih grupa. Na regionalnom nivou plan nasleđa može da ima oblik opšteg strateškog regionalnog plana koji prati više planova koji se odnose na opštine. Koliki god da je njegov obim, on mora da identificuje prioritete po kojima zainteresovane strane treba da deluju u toku trogodišnjeg perioda i treba da uključuje mehanizme za reviziju i evaluaciju.

Plan za nasleđe predstavlja priliku da se utvrde problemi u vezi sa nasleđem i potrebe na centralnom, regionalnom i opštinskom nivou, i da se oni reše lokalno. Namena mu je da utiče na akcije i aktivnosti svih ključnih igrača i zainteresovanih strana koje su uključene u nasleđe, kao i da unapredi svest o tom nasleđu, njegovoj vrednosti i njegovom potencijalu. On je, dakle, i strateška izjava o tome šta stanovnici žele da postignu u smislu upravljanja nasleđem i njegovog očuvanja u toku trogodišnjeg perioda i spisak akcija koje će biti preduzete kako bi se postigli strateški ciljevi.

1.4 Zbog čega je potreban Plan za nasleđe?

Za očuvanje nasleđa i upravljanje njime nisu odgovorne samo centralne vlasti ili lokalne opštine, već i svi u zajednici. Često je najbolje kada se time bave sve zainteresovane grupe i pojedinci kao partneri. Plan za nasleđe je de-lotvoran način za postizanje saglasnosti o tome na koji način je najbolje da se očuva nasleđe i da se njime upravlja uz saradnju tako što će se raznovrsne kolektivne energije i inicijative usmeriti na dobrobit tog nasleđa i zajednica koje u tome učestvuju. On je mehanizam za koordinaciju koji obezbeđuje strateški kontekst za zajedničke akcije kako bi se obezbedila najveća dobrobit za nasleđeni resurs.

Napor i inicijative lokalnih grupa i centralnih vlasti mogu da se smeste u širi kontekst u okviru Plana za nasleđe i da omoguće dogov-

or oko utvrđivanja prioriteta za raspoređivanje raspoloživih sredstava za očuvanje i promociju nasleđa.

1.5 Kome je Plan za nasleđe namenjen?

Plan za nasleđe namenjen je ljudima, svim relevantnim agencijama i grupama u regionu i opštinama. On se oslanja na princip deljenja odgovornosti za vlasništvo nad nasleđem.

1.6 Koji je cilj Plana za nasleđe?

Plan za nasleđe ima za cilj obezbeđivanje koristi za lokalnu zajednicu kroz veću svest, vrednovanje, uživanje i održivo korišćenje njihovog kulturnog i prirodnog nasleđa koje je bogato ekonomski i na druge načine. Plan može da se koristi i za dobijanje podrške ključnih igrača i pronalaženje novih partnera za zaštitu nasleđa, podizanje svesti o njemu i predstavljanje nasleđa. On omogućuje različitim akterima da se uključe u razgov-

“ Plan za nasleđe predstavlja priliku da se prepozna i prizna postojanje nasleđa svuda oko nas, a ne da se na njega gleda kao na nešto što se posećuje za praznik ili tokom vikenda.”

or o važnosti nasleđa u smislu njegove globalne, kulturne, obrazovne, akademske, rekreativne, estetske i lične vrednosti, pored vrednosti koju sam po sebi imam. Plan takođe prepozna i vrednost razmene informacija i odgovornosti u odnosu na to nasleđe.

Plan za nasleđe zasniva se na integrisanim pristupu identifikaciji, zaštiti, očuvanju i predstavljanju nasleđena dobra i upravljanju njima. On treba da stremi ka tome da na sveobuhvatan način uključi različite aspekte tog nasleđa, uzimajući u obzir istorijsku,

prirodnu, kulturnu, društvenu i ekonomsku sredinu u celini, a ne da pokušava da se bavi svima njima zasebno. To je svež, dinamičan koncept nasleđa.

1.7 Na koji način je koncept nasleđa uključen u Plan za nasleđe?

Plan za nasleđe predstavlja priliku da se prepozna i prizna postojanje nasleđa svuda oko nas, a ne da se na njega gleda kao na nešto što se posećuje za praznik ili tokom vikenda.

Postavljanjem takvog koncepta Plan za nasleđe treba da se pozabavi životnom sredinom u celini, a ne da teži da zaštitи samo one najbolje – ili najočiglednije – primere nasleđa.

Do sada su se zakonodavstvo, finansiranje i administracija uglavnom koncentrisali na zaštitu „najbitnijih“ aspekata i primeraka nasleđa. Iako važnost tih lokaliteta, strukture i vrsta opravdava pažljivu zaštitu, plan za nasleđe priznaje i nasleđe van tih određenih oblasti. On priznaje uticaj prošlosti i njenih naroda na svaki aspekt naših života i predela, koji su opipljivi po svom izgledu i morfologiji.

Često se dešava da neodređeni ili „običan“ deo predela pruži kontekst za važne određene lokacije i strukture – kako u smislu prostora i tako i značaja – što im omogućuje da budu bolje shvaćeni. Takav koncept nasleđa je bliži principima održivog razvoja i predstavlja šire shvatanje nasleđa, što ga čini relevantnijim za naš današnji život. On nam omogućuje i bolje razumevanje životne sredine, interakciju između različitih aspekata nasleđa i veće učešće javnosti u debatama o tome šta je važno, šta treba da se zaštititi i na koji način treba da bude predstavljeno lokalnim, domaćim i stranim posetiocima. Takav sveobuhvatni pristup zahteva veći spektar vrednosti o kojima treba da se raspravlja.

1.8 Šta sadrži Plan za nasleđe?

Plan za nasleđe osvrće se na akcije koje su možda već preduzete i daje spisak budućih akcija koje različiti akteri mogu da preduzmu u toku trogodišnjeg perioda koji plan obuhvata. On

sadrži spisak širih strateških ciljeva tako da te akcije mogu da pomognu da se on postigne. Koliko je to moguće, plan ukazuje na to ko treba da bude nosilac svake od akcija i može da ukaže na očekivano vreme koje je potrebno za svaku od njih. Plan može da ukaže i na moguće izvore finansiranja.

Plan za nasleđe ne uključuje obavezno akcije koje se konkretno odnose na neku građevinu, lokalitet ili mesto ili stabilizaciju određenog spomenika. Obično Plan za nasleđe sadrži akcije u skladu sa utvrđenim prioritetima koji se odnose na prikupljanje podataka, podizanje svesti, promovisanje najboljih praksi i prezentaciju.

1.9 Održivo nasleđe

Ekonomija nasleđa je mač sa dve oštice. Zaštita nasleđa, njegovo obnavljanje i upravljanje njime jeste skup proces i malo je vlada na svetu koje imaju resurse da finansiraju tako važan posao osim ukoliko se centralno finansiranje uveća po osnovu prihoda koje generiše taj nasleđeni resurs. Svuda u svetu su inicijative koje se zasnivaju na nasleđu i turizam koji se isto na njemu zasniva postali veoma važni mehanizmi za generisanje toliko neophodnog direktnog i – što je još važnije – indirektnog prihoda kako bi se podržao sektor nasleđa.

Postoji znatno i dokazano turističko tržište za profesionalno predstavljene turističke proizvode koji se odnose na nasleđe i kojima se upravlja na održivi način. U mnogim zemljama u razvoju turizam u mnogim slučajevima generiše 20% BDP-a te države i predstavlja primarni izvor deviza za zemlje sveta koje raspolažu sa manje ekonomskih sredstava.

U Irskoj, maloj zemlji koja se u nekim stvarima može porebiti sa Kosovom, 40% prihoda od turizma može se pripisati istorijskoj sredini. Svake godine, nekih 2,5 miliona ljudi poseti irske kuće i dvorce, dok nekih 2 miliona ljudi poseti irske spomenike. Prihod koji se generiše od turizma a koji se oslanja na nasleđe dolazi direktno od naplate ulaznica i prodaje povezanih artikala, ali prava ekonomска korist je u indirektnoj potrošnji na lokalnu hranu, smeštaj i druge usluge.

Potrebno je napomenuti, međutim, da održivi turizam – kada se atrakcijom odgovorno upravlja i kada se ona štiti dok se njena vrednost realizuje – zahteva planirani pristup od početka razvoja turističkog proizvoda koji se oslanja na nasleđe. Mora se priznati da turizam koji se oslanja na nasleđe izaziva dodatno habanje nasledenih resursa i povećava nivo održavanja i potrebne brige.

Neophodno je takođe napomenuti da je sektor Malih i Srednjih Preduzeća (MSP) nosi-

lac evropske ekonomije, a ta realnost je uzeta u obzir u pristupu ovog plana.

Dok veće korporacije ponekad žele da selektivno i intenzivno iskoriste primarne lokacije sa nasleđem na štetu ekstenzivnog razvoja u celoj široj zajednici, sektor MSP cveta u sredini turizma koji se oslanja na nasleđe i suštinski je održiviji na lokalnom nivou i manjeg je obima.

Jezero Brezna, opština Dragaš

02

Kameni most u Prizrenu

NASLEĐE U JUŽNOM DELU KOSOVA¹

Plan za nasleđe južnog dela Kosova, koji se još pominje i kao Region Prizrena ili Južno Kosovo, obuhvata teritorije 6 opština: Prizren, Suva Reka, Mališevo, Mamuša, Orahovac i Dragaš. Većinsko stanovništvo su etnički Albanci, osim pretežno turskog stanovništva u maloj opštini Mamuša. Od identifikovanih manjinskih grupa prisutni su Srbi, Bošnjaci, Goranci, Turci i Romi. Najveći grad u regionu je Prizren, smešten na obroncima Šar-planine. On je administrativni centar istoimene opštine i drugi po veličini grad na Kosovu.

Region južnog Kosova poznat je po prirodnjoj lepoti Šar-planine, koja čini i prirodnu granicu sa bivšom Jugoslovenskom Republikom Makedonijom i Albanijom. Planinske granice se protežu od grada Prizrena i prate dve reke - Bistricu i Lepenac. Nacionalni park Šar-planina obuhvata područje od 147 kvadratnih kilometara i bogat je biljnim i životinjskim svetom i mnogim endemskim vrstama kao što su makedonski bor Pinus Peuce, beli bor i alpska ruža. Nekoliko glečerskih jezera nalazi se u višim planinskim predelima. Ogromne stene i pećine okružuju neke od jezerskih oblasti i pružaju idealnu životnu sredinu za risa, medveda, divokozu, vuka, srnu, divlju svinju i razne vrste ptica. Upečatljivi pejzaž Brezničkog jezera, smeštenog 25 km od grada Prizrena u opštini Dragaš, letnja je turistička destinacija za veliki broj posetilaca sa celog Kosova. Termalne vode u Banji u opštini Mališevo centar su koji se već dugo posećuje u terapeutске, zdravstvene i rekreativne svrhe.

Jedan od glavnih vodenih resursa u regionu jeste reka Bistrica, koja izvire na obroncima planine Prevale. Sa jedne strane, reka je omeđena klisurom na kojoj buja vegetacija i retke vrste biljaka. Na njoj se nalazi i hidroelektrana (Prizrenasija), sagrađena početkom 20. veka. Arhitekton-ske odlike na fasadi glavne zgrade imitiraju strukture kamenih kula, sa pravougaonim prozorima dok gornji deo zidova završava sa otvorima/ puškarnicama. Zajedno sa očuvanom originalnom opremom elektrane, ovaj objekat je proglašen za spomenik kulture i pretvoren je u muzej industrijskog nasleđa.

¹Projekat PKRK upućuje na regione označavajući ih sa severni, južni, centralni, istočni i zapadni na osnovu definicije Agencija za regionalni razvoj.

Na osnovu artefakata pronađenih tokom arheoloških iskopavanja koja su vršena u blizini Prizrena, Dragaša, Orahovca i Suve Reke, otkrilo se da je ova oblast bila naseljena još u doba neolita. Pisani izvori pominju gradove Teranda (današnja Suva Reka) i Petrizen. Smešteno na kamenitoj uzvisini 6 km zapadno od Prizrena, arheološko nalazište Vlašnja predstavlja jedno od najbogatijih višeslojnih naselja u regionu. Među brojnim pronađenim predmetima, najkarakterističniji su fragmenti obojene grnčarije i antropomorfne figurine iz doba neolita. U neposrednoj blizini ovog nalazišta otkriven je jedinstveni primer umetnosti na stenama koji se sastoji od crteža dve obojene spirale na steni, koji ukazuje na to da su ovo mesto stanovnici iz doba neolita koristili za obredne rituale. U kasnije antičko doba i u ranom srednjem veku, naselje Vlašnja je bilo utvrda, poznata pod

iz bronzanog doba, kao i temelje ranohrišćanske crkve koja potvrđuje da je to naselje postojalo između 4. i 6. veka n. e. Dve bronzane statuete koje su pronađene na nepoznatim lokacijama u gradu Prizrenu smatraju se remek delima umetnosti bronzanog doba. Jedna od njih je figurina žene koja trči, nazvana „Prizrenска Menada“, datira se između 520-500 godine p. n. e. i danas je deo grčke i rimske antičke kolekcije u Britanskom muzeju. Druga statua je zoomorfna figurina koja datira iz 6. veka p. n. e. predstavlja kozu u sedećem položaju. Ona je slučajno otkrivena u predgrađu Prizrena i sada je izložena u muzeju u Vranju.

Smešten na obalama reke Bistrice, grad Prizren je bio zaštićen moćnom tvrđavom sagrađenom na brdu iznad grada. Među otkrivenim ostacima ovog srednjovekovnog utvrđenja nalaze se različiti oblici iz kasnog klasičnog perioda. Trodelna struktura koju čine Gornji grad, Donji grad i Južni grad smeštena u okviru tvrđave koristila se kontinuirano od kasne antike preko srednjeg veka pa sve do otomanskog perioda i preživela je mnoge promene tokom svoje istorije.

U širem području teritorije opštine Suva Reka zabeleženo je nekoliko lokaliteta, od kojih se neki povremeno iskopavaju. Arheološki lokalitet Raštane poznat je kao naselje koje datira iz perioda od 4200. do 3800. godine p. n. e. u kome su postojale dve kulture iz doba neolita (Vinča i Starčevo). Arheološko nalazište poznato pod nazivom Hisar, smešteno na platou Širokog, ravnog terena između gradova Suva Reka i Prizrena, priznato je kao važna lokacija dardanskog stanovništva. Hisar je postojao od kasnog neolita do gvozdenog doba i poznat je kao napredni region u bakarnom dobu. To je potvrđeno mnogim artefaktima od bakra ili gvožđa koji su se koristili za obradu zemlje i za rituale. Nekropola Đinovce, smeštena 200 metara levo od puta iz Suve Reke ka Prizrenu, upečatljiva je po nadgrobnoj humci (ilirski tumulus) koja predstavlja jedinstveno otkriće dardanske kulture napravljeno u kasno gvozdeno doba, kako se navodi u Arheološkom vodiču Kosova. Slično arheološko nalazište otkriveno je u blizini sela Široko, 1,5 kilometara južno od Suve Reke i ima tipičnu grobnu konstrukciju

nazivom Gradište. Jeden kilometar od ovog mesta, u blizini sela Poslište, dokumentovani su ostaci rimske gostionice, kupatila i drugih rimskih naseobina. To mesto je bila stanica na antičkom rimskom putu između Lissusa i Naisusa (Leč-Niš). Iskopavanja koja su vršena na drugim utvrđenim naseljima koja se nalaze u blizini Prizrena (kao što je Koriš) otkrila su temelje profanih građevina i fragmente grnčarije

za tumulus: u obliku je kruga i napravljena od zemlje i rečnog kamenja. Impresivno ukrašeni rukavci, narukvice i privesci iskopani iz ove nekropole datiraju unazad do perioda od 6. do 8. veka p. n. e. Većina otkrića iz bakarnog doba potiče iz utvrđenog naselja Kastrc, koje se nalazi 1,5 km severozapadno od grada Suve Reke. Ono je obnovljeno u doba Justinijana i ponovo korišćeno kao nekropolu u srednjem veku. Temelj hrišćanske crkve i mnogi upečatljivi komadi nakita i gvozdenog alata iskopani su na terenu od 500 kvadratnih metara oko ove lokacije.

Pored značajnog resursa termalne vode Banja u opštini Mališevo, ova oblast je poznata i po arheološkom nalazištu Stara Zemlja, nadgrobna humka koja datira iz gvozdenog doba. Zanimljivi su pronađeni komadi nakita koji predstavljaju dokaz da je ona ponovo korišćena u ranom srednjem veku.

U blizini toka reke Beli Drim, u okolini Čiflika u opštini Orahovac, iskopani su temelji rimskog kupatila koje datira iz perioda između 2. i 4. veka n. e. Iznad Zatrića (poznatog kao Gradište) nalazi se višeslojno naselje iz gvozdenog doba i kasne antike/srednjeg veka. Među ostacima ovog utvrđenog naselja otkriveni su naslikani simboli i znakovi koji su, kako tvrde istraživači, karakteristični za umetnost na stenama, koja je nastala pre sedam hiljada godina. Dva zabeležena arheološka nalazišta na teritoriji opštine Dragaš – utvrđene strukture Kruševac i Brut – preliminarno su smeštene u neolit i kasno antički/srednjovekovni period.

Od 830-ih, ceo region činio je sastavni deo Bugarskog carstva. Godine 1208. region je osvojio veliki župan Stefan II Nemanjić, i tokom sledeća dva veka on je bio u sastavu srednjovekovne srpske države.

Najčuveniji srednjovekovni spomenik u ovom regionu je crkva Svete Bogorodice Ljeviške, koja se nalazi u starom gradu Prizrenu, a za koju se veruje da je sagrađena na temeljima rimskog hrama. Crkvu je 1306-1307. obnovio kralj Milutin kada je postala petobrodna građevina: kombinacija originalne trobrodne

bazilike i crkve u obliku krsta sa pet kupola, sa spoljnim vestibulom i dvospratnim zvonicima koji se uzdižu iznad njega. Freske su oslikali umetnici iz solunske slikarske škole na čelu sa Mihajlom Astrapom. Scene Velikih praznika, Hristovog stradanja, čuda i parabole, život svetog Nikole, pojedinačne predstave hrišćanskih svetitelja kao i kompozicija kraljevske porodice dominiraju u naosu crkve. Ovo zidno slikarstvo predstavlja dostignuća vizantijske dvorske umetnosti sa početka 14. veka. Crkva se nalazi na UNESCO-voj listi ugrožene svetske baštine od 2006. godine.

Vaza za obrede
pronađena u Raštanu,
Neolit, opština Suva
Reka (foto: MKOS)

Godine 1331/32., jedan od prizrenских plemića Dragoslav Tutić i njegova žena Bela donirali su izgradnju i ukrašavanje crkve Svetog Nikole (Tutićeva crkva), koja se nalazi u centru istorijske zone Prizrena, u takozvanom Papasărshi mahali. Druga crkva, sagrađena u isto vreme (oko 1330) nalazi se u obližnjem delu zvanom Podgrađe (u bukvalnom prevodu znači „ispod tvrđave“), posvećena je Spasitelju, predstavlja zadužbinu lokalnog plemića Vladana Vladojevića. Unutrašnjost je 1335. godine oslikavao isti umetnik koji je radio na freskama Tutićeve crkve. Slikarstvo je bilo završeno deset godina kasnije od strane lokalnih slikara koji su bili vešti slikari, educirani u stilu vizantijske tradicionalne umetnosti.

Ruševine manastira Svetih Arhanđela nalaze se 2,5 km jugoistočno od Prizrena. Manastirski kompleks ima i utvrđenje na vrhu obližnjeg brda koji mu je služio za zaštitu. Unutar kompleksa su se nalazile crkve posvećene svetim Arhanđelima i svetom Nikoli, obe sagrađene u

raškom arhitektonskom stilu. Godine 1355. car Dušan umire a njegovi posmrtni ostaci bivaju sahranjeni u grobnici koja se nalazi u severoistočnom delu broda crkve Svetih Arhanđela, što je za to vreme bilo neuobičajeno. Kako piše u Osnivačkoj povelji cara, on je manastiru do-delio 93 sela, rudnik gvožđa u Toplici i plodnu zemlji i vinograde. Prihod od bogate prizren-ske tržnice takođe je pripadao manastiru.

Urna sa arheološkog lokaliteta Široka, 8-6 vek pr.n.e, opština Suva Reka (foto: MKOS)

* * *

Vojска отомanskог карства освојила је град Призрен 1455. године. Ќак и са доласком тешких времена за хришћанско становништво, наставила се изградња традиционалних православних цркава са средствима обезбеђеним од стране становника у одсувству хришћанских владара или богатих племићких хришћанских породица које су раније подржавеле такве пројекте. Постоје материјални и писани докази да су много цркве саграђене током средњег века у Оrahovcu и Великој Hoći. Смешено у долини винограда између Проклетија и Шар-планине, становништво ових крајева веkovima се бавило производњом вина. Врхунак развоја у Великој Hoći достигнут је у средњем веку када су локални Срби саградили око 20 цркава и два манастира. Виногради Велике Hoče припадају манастиру Visoki Dečani, чији монаси и данас користе исте древне винске подруме за производњу и чување вина. Међу неколико очуваних споменика цркве посвећене светом Јовану и светом Николи, саграђене у 14. веку и поново осликане у време отоманске владавине, могу се поменути као изузетни примери пост-византијске сликарске традиције на Балкану. Верује се да су цркву из 14. века посвећену светом Николи, која се налази на гробљу Велике Hoče, саградили родитељи локалног земљопоседника Gradislava

Sušenice. Очувани портрети локалних светитеља из времена изградње цркве сведоче о очувању локалних традиција, док су циклуси из живота светаца, као што је Акатист Пресвете Богородице и патрона цркве, светог Николе, насликани у 16. веку, доказ да су сликари имали добро теолошко образовање.

Nеколико цркава руралних средина, очуваних у selima Mušnikova, Bogoševci i Dračići типични су представници верске архитектуре из 16. и 17. века. То су мале, једнобродне структуре са класичним иконографским програмом зидног сликарства на коме су представљене главне теме из Старог и Новог завета, сцене из Христовог живота и страдања, као и портрети светаца од екуменског значаја. Истом типу грађевина припада и задужбина браће Runovića – црква Светог Ђорђа, саграђена између 14. и 16. века, која се налази у историјском језгу Призрена, у дворишту епархијске цркве из 19. века посвећене истом светцу. Nedавни рестаураторски радови вратили су sjaj зидном сликарству ове цркве, које је nastalo veštrom rukom локалног сликара из 17. века.

Nакон што је отоманска војска освојила Призрен, шири регион је административно организован као сандžак, под називом Призренски сандžак, чији је главни град био Призрен. Неколико векова касније, захвалјујући његовом стратешком и економском положају, Призренски сандžак је постао централни део Призренског вилајета (1871), а касније и део новооснованог Косовског вилајета (1877).

Први споменик отоманске културе – „Сломљена дžamija”, која се налази у близини главног пута који повезује Призрен и Ђаковицу – саграђена је одмах након освајања града (1455) Isa beg, заповедник војске султана Mehmeda Osvajača, са циљем да служи за верске обреде отоманском војском током њене инвазије на ту територију. У том раном периоду отоманске владавине саграђене су две дžamije за веома kratko време: Suzi Čelebija džamija (1513) и дžamija Mehmed Kukli-bega (око 1535), која је представљала просторију за молитве. Као пише на natpisu iznad главног улаза у ову дžamiju, Mehmed beg ju je 1897. године обновио.

Jedan od najimpresivnijih spomenika iz 16. veka jeste kompleks građevina smeštenih oko Gazi Mehmed-paštine džamije, sagrađene između 1563. i 1575. Kompleks se sastoji od džamije, turbeta, medrese, biblioteke, deršane (učionice), hamama i ostalih pratećih objekata koji su se obično podizali kao verski i obrazovni centri u razvijenim otomanskim gradovima. Kompleks Mehmed-paštine džamije ima veliki istorijski značaj za Albance jer je to bilo mesto gde je započet Albanski narodni preporod, poznat kao Albanska liga (Prizrenská liga) – 1878. godine. Zastava ovog pokreta je bila postavljena na zgradu džamije tako da je lokalno stanovništvo ovu džamiju nazvalo Bajrakli (barjaktar/nosilac zastave). Nedavno rekonstruisana građevina u ovom kompleksu, koja je prvobitno služila kao deršana (učionica), sada funkcioniše kao muzej (Muzej Prizrenskog liga). Turbe, koje se nalazi u dvorištu džamije, bilo je namenjeno da bude večno konačište njenog osnivača, ali Mehmed Paša je umro negde u Panoniji (Mađarska) i tamo je i sahranjen. Danas se koristi kao biblioteka orijentalnih rukopisa. Natpis na mermernoj ploči na glavnem ulazu u jednu drugu zgradu koja pripada ovom kompleksu, Mehmed-pašin hamam, ukazuje na to da je on sagrađen u vreme izgradnje džamije i da je obnovljen 1833. Od 2000. godine, „hladne“ prostorije ovog dvostrukog hamama koriste se za različite kulturne događaje.

Još jedan hamam, sagrađen na kraju 15. veka, danas je sedište Arheološkog muzeja u Prizrenu. Poznato je da sredinom 19. veka hamam nije imao svoju prvobitnu namenu budući da je Ešref paša sagradio sahat kulu na vrhu „toplih“ prostorija hamama.

Svojom dominantnom pozicijom u centru istorijskog jezgra Prizrena, Sinan-paština džamija, sagrađena 1615. godine od donacije Sofi Sinan-paše – poznatog, obrazovanog čoveka koji je zauzimao važne pozicije u otomanskoj administraciji – najreprezentativniji je verski spomenik iz otomanskog doba u Prizrenu. Džamija je sagrađena od rečnog kamena povezanog krečnim malterom, i fasadirana sa kleštanim kamenom za koji se prepostavlja da je uzet sa ruševina manastira Svetih Arhanđela. Oslikan ukrasi u unutrašnjosti, napravljeni u

vreme njene izgradnje i oni dodati krajem 19. veka, imaju cvetne motive, dok je mermerna dekoracija korišćena za ukrašavanje mahvila i minbera. Na severnoj strani džamije postoji ukrašena mermerna fontana koja se koristi za verske obrede. Za vreme izgradnje džamije, u centralnom delu gradskog trga, postavljena je fontana (šedrvan) koja je služila za osveženje i okupljanje zanatlija i trgovca koji su radili i trgovali na nekada nadaleko poznatoj prizrenskoj pijaci. Sagrađena od klesanog sivog mermera, sa geometrijskim šarama na gornjem delu u osmougaonoj formi, ova fontana se danas smatra za jedan od glavnih simbola grada.

Orijentalni karakter starog Prizrena prepoznaje se i po drugim sačuvanim ili restauriranim strukturama, uglavnom rezidencijalnim ili komercijalnim objektima. U njih se ubraja i Halvetijska tekija (masjid), sagrađena u 17. veku i restaurirana 1835. godine, koja predstavlja kompleks građevina verskog i obrazovnog karaktera sa izuzetnom keramičkom dekoracijom u unutrašnjosti prostorije za molitve. Tu su još nekoliko kuća bogatih trgovaca koje predstavljaju tradicionalnu orijentalnu urbanu arhitekturu, među kojima su: kuća porodice Šehu, koja se nalazi u blizini Tekije, kuća Musa-efendi Šehzade (današnji Etnografski muzej), smešten u rezidencijalnom delu grada „Stari saraj“, kuća Adem-age Đona, koja se nalazi na zapadnoj granici istorijskog jezgra i kuća porodice Pomaku, koja se nalazi u kraju zvanom Sarač (sedlar). To su velike, dvospratne ili trospratne kuće sa karakterističnim frontalnim fasadama sa simetrično postavljenim prozorima i otvorenim ili zatvorenim drvenim balkonima (čardacima), dok je unutrašnjost ukrašena drvenim rezbarenim nameštajem.

Filigran, Prizren

Smešten na raskršću važnih trgovačkih puteva, grad Prizren je postao trgovački centar u srednjem veku i odatle se razvio u veliki grad, poznat među trgovcima iz Kotora, Dubrovnika, Venecije i Đenove. Jedan od najstarijih i najpopularnijih zanata koji je nastao u Prizrenu jeste tabak (prerada kože). Kompleks objekata za preradu kože zvani Tabakana sagrađen je na desnoj obali reke Bistrice. Glavni objekti u kompleksu tabakane bili su nekoliko radionica za preradu kože i mlin, koji više ne postoje. Među ostalim zanatima po kome je Prizren i danas poznat je filigranski, u kome se koriste fine, uglavnom srebrne niti da bi se napravio izuzetno kompleksan umetnički rad nalik na čipku. Istoricijski izvori ukazuju na to da je filigranski rad na Kosovo stigao tokom 15. veka.

Kao važan administrativni, trgovački i kulturni centar sa kraja 19. veka, Prizren je dobio modernu zgradu opštine – Belediju – smeštenu u blizini Tabakane. Ova dvospratna kuća je jedinstveni primer neoklasičnog stila javnih građevina koje se mogu videti u urbanim gradskim sredinama s kraja otomanskog doba, a koje su nastale pod uticajem evropske arhitekture iz tog vremena.

Godine 1871. osnovana je Bogoslovija (pravoslavna teološka škola) u blizini eparhijske crkve Svetog Nikole, istaknuti spomenik u centru starog grada Prizrena. Sama crkva sagrađena je i ukrašena u periodu između 1856. i 1887. godine. To je monumentalna građevina sa kupolom iznad mesta gde se ukrštaju glavni i poprečni brod, sa pripratom sa galerijom i zvonikom na zapadnoj strani. Raskošni ikonos-

tas od rezbarenog drveta napravili su majstori iz čuvene debarske radionice u ovom regionu. Valja napomenuti da je reprezentativna gospodinska kuća koja se nalazi u dvorištu crkve služila kao sedište ruskog konzula na kraju 19. veka.

Građevine tradicionalne narodne arhitekture pod uticajem otomanske arhitekture i koje se ističu po karakterističnom „čardak tipu“ kuća mogu i dalje da se vide u ruralnim sredinama ovog regiona. Jedna od njih, danas u ruševinama, nalazi se u blizini sela Lopušnik na putu između Dragaša i Prizrena, i funkcionalisala je kao gostionica (han). I dalje postoje očuvani kompleksi objekata u Zlipotoku (u opštini Dragaš) i Velikoj Hoči (opština Orahovac), sagrađenih od kamena, drveta i blata, sa specifičnom organizacijom prostora za život i za držanje stoke.

* * *

Kompleksno nasleđe ovog regiona, nastalo zahvaljujući različitim etničkim i verskim zajednicama koje vekovima žive zajedno, dokaz su mešanja kultura i običaja. Čak i danas se mogu videti izuzetni primerci filigranskog rada, nekada veoma popularnog zanata u starom Prizrenu, dok su bogato ukrašene nošnje i obredi iz regiona Hasa predstavljaju na festivalu folklora Hasi Jehon. Tradicionalne igare kao što je rvačko nadmetanje pelivana ili konjičke trke u Dragašu, ili tradicionalni svadbeni obredi koji se još uvek praktikuju, i prelepe balade zajednice Goranaca deo su bogate i žive tradicije naroda iz ovog regiona.

Tradicionalna nošnja

Filigran, Prizren

Tradicionalne igre "Hasi Jehon"
festival u Dragasu

03

Amam Gazi Muhammed paše, 16 vek, Prizren

IZRADA PLANA ZA NASLEĐE JUŽNOG KOSOVA

3.1 Izrada plana za nasleđe – istraživanje i procena

Plan za nasleđe razvio se iz komponente projekta PKRK koja se odnosi na lokalni ekonomski razvoj, prvo u zapadnom delu Kosova kao pilot akcija i proširio se na ostale regije tokom 2013. i 2014. godine. Proces plana za nasleđe koji je usredstven na upravljanje nasleđem i inicijative koje se oslanjaju na nasleđe/razvoj turizma, na efikasan način spaja veliki broj aktivnosti koje dokazano angažuju zajednicu i pilot projekte u jednu zajedničku strategiju za ovaj region, čija prvo bitna dvogodišnja faza razvoja postavlja temelje za aktionski plan koji će se sprovesti u narednom trogodišnjem vremenskom okviru.

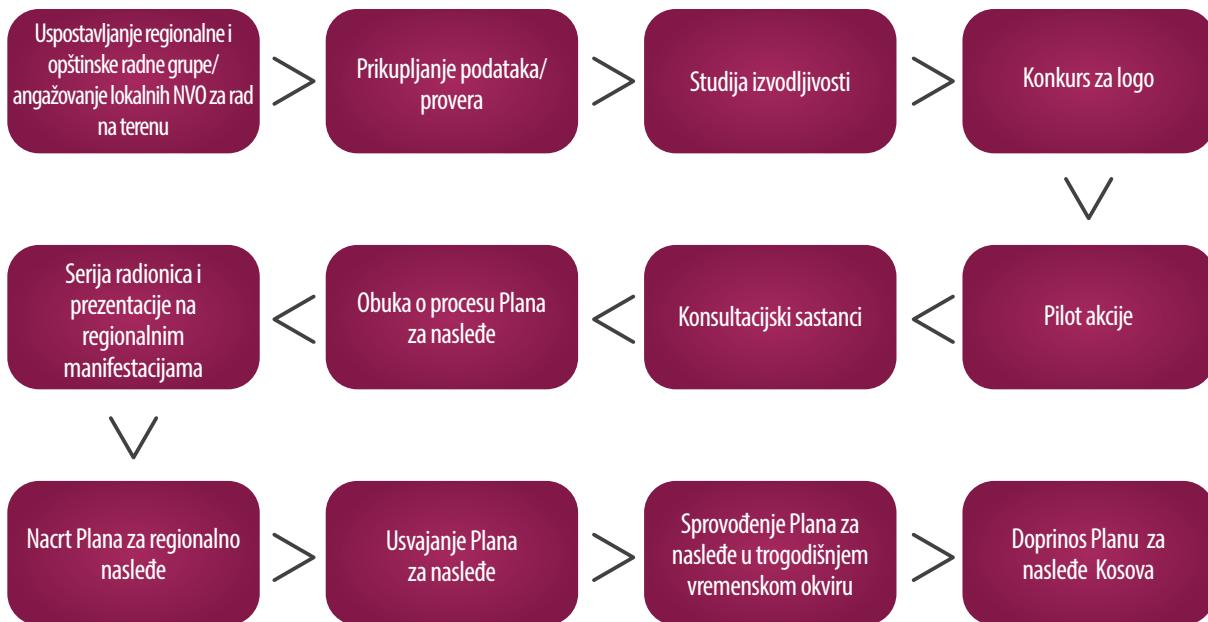
Uspešna metodologija (koja je razvijena u zapadnom delu Kosova) sastoji se od pet faza:

- 1. Faza dijagnoze,**
- 2. Studija izvodljivosti,**
- 3. Pilot akcije,**
- 4. Plan za upravljanje regionalnim nasleđem i inicijativama koje se oslanjaju na nasleđe/lokralni ekonomski razvoj,**
- 5. Uvođenje i postavljanje programa za nasleđe i raznolikost i njegovih koordinatora.**

Napredovanje programa je u skladu sa dinamikom razvoja regiona, pričemu je proces usmeren na kulturno i prirodno nasleđe i razvojni potencijal koji oni imaju uključujući i turizam koji se oslanja na nasleđe.

Prioritet tokom celog procesa bio je angažovanje zajednice oko njihovog zajedničkog nasleđa, uz pomoć aktivnosti usmerenih na podizanje svesti, promociju, edukaciju i izgradnju kapaciteta.

Usvojeni plan rada uključivao je sledeće akcije:

Faza početne dijagnoze uključivala je prikupljanje najrazličitijih podataka i istraživanje koje su vršila različita tela, što su lokalni stručnjaci predstavili u okviru aplikacije za online-bazu podataka.

I. MKOS i Regionalni centri za kulturno nasleđe obezbedili su:

1. Zvanični spisak nepokretnog kulturnog nasleđa u regionu koje je pod zaštitom Zakona o kulturnom nasleđu, predstavio je MKOS – Sektor za kulturno nasleđe,
2. Podatke koji se odnose na određeno nepokretno kulturno nasleđe regiona – dao je Regionalni centar za kulturno nasleđe iz Prizrena.

II. Stručnjaci MŽSPP obezbedili su:

Podatke koji se odnose na zaštićene spomenike prirode u predelu u ovom regionu.

III. NVO Ec Ma Ndryshe obezbedila je:

1. Informacije o trenutnom stanju određenih kulturnih i prirodnih spomenika/lokaliteta,
2. Prezentaciju elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa koje je NVO preopoznala,
3. Foto i video dokumentaciju o aktivnostima uvrštenim u izveštaj u vezi sa nepokretnim i nematerijalnim kulturnim nasleđem i prirodnim nasleđem.

Studijom izvodljivosti procenjeni su i ocenjeni prikupljeni podaci i potvrđene strategije i identifikovane opcije koje bi mogле da se upotrebe kako bi se na održivi način realizovala ideja o vrednosti bogatog nasleđa ovog regiona u socijalnom, kulturnom, obrazovnom i ekonomskom smislu. Pored toga, u plan su uključeni i podaci koje su prikupile druge organizacije u ovom periodu, uključujući i NVO CHwB (Kulturno nasleđe bez granica).

Preduzete su pilot akcije zajedno sa ostalim fazama procesa kako bi se prikupili podaci za proces i privukle zajednice iz regiona da uzmu aktivno učešće u procesu.

Ovaj Plan za nasleđe predstavlja praktičan ali održivi okvir kojim se omogućuje razvoj strategije koja se oslanja na dosadašnji rad, i predstavlja osnov za sprovođenje akcija koje su u studiji izvodljivosti identifikovane kao poželjne.

3.2 Plan za nasleđe – smernice i rad na terenu

Iz iskustva stečenog u zapadnom regionu Kosova, procena regionalnog kapaciteta i prikupljanje podataka koje je obavljeno u južnom delu Kosova tokom 2013. godine, i u skladu sa zaključcima iz studije izvodljivosti, projektni tim PKRK, u saradnji sa zajednicama iz regiona, identifikovao je akcije koje za cilj imaju realizaciju potencijalanasađa u južnom delu Kosova i njegovom sredinom u širem kontekstu strateškog planiranja.

Razvoj Plana za nasleđe uključuje aktivno angažovanje svih aktera u regionu uključujući lokalne NVO, uz doprinos Centra za kulturno nasleđe, sa konkretnim osvrtom na izradu popisa nasleđa u skladu sa kriterijumima koje je dao PKRK projektni tim.

U odabiru istorijskih mesta i kulturnih dobara za pilot akcije, u obzir je uzeto celokupno poznato nasleđe i raznolikost regiona kao potencijalne atrakcije koje bi mogле da pokrenu razvoj „alternativnih turističkih podsektora“, kao što su: kulturni, duhovni ili eko turizam. Kriterijumi za odabir prirodnih i kulturnih predela i istorijskih spomenika i mesta i živih tradicija primenjuju se u skladu sa procenom:

- Stanja nasleđenog blaga, tj. njegovo predstavljanje široj publici,
- Postojanja odgovarajućeg prilaza nasleđenom blagu,
- Dostupnosti podataka o procenjenim karakteristikama nasleđenog blaga,
- Infrastrukturnog kapaciteta okoline/sredine,
- Izraženog interesovanja i volje praktikanta da čuvaju i prenose na buduće generacije živu tradiciju

Pored toga, serije radionica o nasleđu koje su se odvijale u saradnji sa ostalim regionima bile su propočene angažovanjem lokalnih zainteresovanih strana u izradi plana i uspostavljanju veza sa njihovim kolegama, imajući u vidu šиру sliku.

“ Ovaj Plan za nasleđe predstavlja praktičan ali održivi okvir kojim se omogućuje razvoj strategije koja se oslanja na dosadašnji rad, i predstavlja osnov za sprovođenje akcija koje su u studiji izvodljivosti identifikovane kao poželjne. ”

Sledeći dijagram ilustruje slabosti sektora nasleđa u regionu koje su identifikovane u SWOT analizi rađenoj kao ključna aktivnost studije izvodljivosti:

NEPOKRETNOST KULTURNO NASLEĐE:

- Arheološka nalazišta i spomenici nisu na odgovarajući način predstavljeni široj publici
- Ne postoje znakovi za arheološka nalazišta i graditeljsko nasleđe
- Nedovoljno označivanje kulturnog i prirodnog nasleđa pored puteva
- Potrebno je hitno ažurirati i omogućiti sveobuhvatni popis graditeljskog nasleđa i kulturnih predela
- Potrebne su hitne mere za konzervaciju graditeljskih struktura u skladu sa utvrđenim prioritetima
- Potreban je integriran pristup nasleđu u okviru prostornog planiranja
- Nedostaju odgovarajući programi za upravljanje i rehabilitaciju

POKRETNOST KULTURNO NASLEĐE:

- Hitno je potreban integriran i sveobuhvatan popis muzejskih zbirki
- Hitno su potrebni odgovarajući promotivni materijali
- Hitno je potreban sistematski pristup konzervaciji, deponovanju, izlaganju i tumačenju muzejskih zbirki

**PRAVNI INSTRUMENTI I ALATI ZA
ZAŠTITU NASLEĐA:**

- Revidirani Zakon o kulturnom nasleđu i prostornom planiranju
- Odgovarajući propisi koji su skladu sa Zakonom o kulturnom nasleđu
- Odgovarajuće smernice u skladu sa Zakonom o kulturnom nasleđu
- Odgovarajuće smernice za sprovođenje Zaka o prirodi

NEMATERIJALNO KULTURNO NASLEĐE:

- Ne postoji popis
- Promotivni materijali o tradicionalnom načinu života zajednica ne postoje ili nisu adekvatni
- Malo je organizovanih manifestacija i priredaba
- Nedovoljna podrška za majstore starih zanata, predstave i sa njima povezane proizvode nematerijalnog kulturnog nasleđa

PRIRODNO NASLEĐE:

- Nedovoljno informacija o prirodnom nasleđu, biodiverzitetu i pejzažnim resursima
- Neodgovarajuće mere za konzervaciju
- Slaba infrastruktura za odgovarajuću dostupnost javnosti
- Ne postoji integrirani pristup upravljanju predelom i planiranju u svim oblastima uključujući i predele gde postoji vredno prirodno nasleđe
- Slabo razvijena infrastruktura za opšte upravljanje prirodnim nasleđem

Maraški Platan

04

Halveti tekija, 17 vek (restavrirana 1835.),
Prizren, ulazna partija

PROMENA STAVOVA I PRISTUPA

Tokom projekta PKRK II, u regionu su se odvijale različite aktivnosti u kojima su aktivno učestvovalo lokalne zainteresovane strane. Preliminarna tekuća procena koja se odnosila na uticaj rada u okviru projekta PDKR utvrdila je da je došlo do promene stavova i pristupa u odnosu na lokalni razvoj i nasleđe kao resurs. Kako tvrde lokalne zainteresovane strane, projekat PKRK II doprineo je sledećem:

- Promenjen je pristup OCD i NVO u smislu da više žele da deluju u skladu sa regionalnim inicijativama, umesto isključivo lokalnim akcijama;
- Unapređeno je poštovanje i saradnja sa različitim zainteresovanim stranama, u koje spadaju i međunarodni partneri, na metodologiji i pristupu;
- Unapređeni su odnosi između lokalnih NVO, zajednica, lokalnih organa i institucija, uključujući i regionalne centre za kulturno nasleđe;
- Poraslo je interesovanje i uključenost RCKN u inicijative koje se odnose na prakse koje spadaju u nematerijalno nasleđe, a koje izlaze van okvira njihovog trenutnog mandata;
- Povećani su interesovanje i spremnost lokalnih zanatlja da svoje znanje i veštine prenesu na nove generacije i da organizuju radionice sa ciljem da se očuvaju i nastave tradicije, a ne isključivo zbog finansijske koristi;
- Porasla je svest lokalnih institucija i NVO o postojanju kontinuirane potrebe za stručnim usavršavanjem na polju kulturnog nasleđa;
- Lokalne zajednice su shvatile značaj i moć malih i osmišljenih akcija u kojima se promovišu i koriste resursi lokalnog nasleđa u cilju lokalnog ekonomskog razvoja;
- Lansiranje NRP programa kao neophodnost za region prihvatile su i podržale sve zainteresovane grupe;
- Postoji razumevanje i zainteresovanost za platforme kontinuiranog dijaloga i saradnje, koje je inicirala Regionalna radna grupa, u kojima su sve opštine zastupljene;
- Svest i spremnost lokalnih zainteresovanih strana na saradnju sa svim drugim regionima u duhu izgradnje mreže na osnovu nasleđa;
- Porasla je svest i spremnost lokalnih zainteresovanih strana i organa da se povežu i spoje projektne aktivnosti različitih međunarodnih organizacija u zajedničku viziju i program;
- Porasla je svest da rad u vezi sa kulturnim i prirodnim nasleđem zahteva veće angažovanje zajednice i volontera;
- Shvatanje da postoji potreba za multidisciplinarnu saradnju ljudi iz različitih sektora u regionu sa stručnjacima iz različitih oblasti i nivoa;
- Unapređeno je znanje i svest nastavnika u osnovnim školama o informisanju đaka od najranijeg uzrasta o vrednosti kulturnog nasleđa i raznolikosti.

05

Izložba u Arheološkom muzeju, Amam u Prizrenu iz 15 veka

STRATEŠKA PITANJA

Integrисани приступ планирању и управљању наслеђем

Izrada izvodljivog plana i управљање наслеђем у складу са европским нормама и стандардима са изразитим нагласком на добробити заједнице уз активно учешће свих зainteresovanih страна и civilnog društva захтева одржив и интегрисан приступ.

Pristup Planu за наслеђе омогућује укључивање иницијатива које се осланјају на наслеђе у општији економски развој са нарочитом усмереношћу на сектор турizма и његове производе. Стратегија се не усредсређује само на питања културног материјалног/нематеријалног и природног наслеђа (укључујући и очување, рестаурацију, обележавање локација, информације о наслеђу и безбедност локације), већ подразумева и да органи који се баве наслеђем раде као партнери у сарадњи са зainteresovanim странама и актерима у области туризма и из заједнице.

Tакав приступ, који промовише пројекат PKRK, има потенцијал да разреши супротставljene захтеве укључујући и помирење и интеграцију различитих етничких заједница кроз развој привреде и туризма на обојано задовољавајући и одрживи начин, истовремено чувајући интегритет и надмоћност динамичног културног наслеђа током времена. Таква очекивања завise од тога да ли ће се у подстicanju комерцијалног замаха током целог процеса водити računa o пitanjima na које je зајednica osetljiva.

Ti strateški проблеми су близко испреплетени и успења заштите наслеђа у јуžном Косову зависиће од успењости и кохезије када је рећ о нивоу сарадње која ће се постићи између јавних и приватних партнера. Да би заштита успела, од пресудне је важности да локалне заједнице буду потпuno свесне значаја онога што се штити, због чега то има такав значај и на који начин активности локалног становништва могу да утичу на заштиту. Добар план за управљање наслеђем мора да приhvati raznolikost, за шта је потребно паžljivo осмишљавање и планирање. Добро заштите и осмишљени наслеђени ресурси, којима се добро управља, и уз одговарајућу промociју jesu od пресудне важности за развој одрживог и успењног туризма који се осланја на наслеђе.

Оквир плана за наслеђе биће важан окidač за постизање жељеног исхода кроз низ различитих конкретних стратешких приступа.

Preporuke za potencijalni integrисани regionalni pristup

Južni region se ističe svojim bogatim i raznolikim graditeljskim nasleđem, i u arheološkom i arhitekturnom smislu, koje postoji na celoj njegovoj teritoriji. Iako se u Prizrenu nalazi znatan broj objekata nasleđa, sve šest opštine u ovom regionu imaju veliki potencijal u vidu graditeljskog nasleđa oko koga mogu da udruže snage, tako da ovaj aspekt nasleđa čini centralnim elementom njihovog regionalnog plana. Graditeljsko nasleđe bi bila početna tačka i igralo bi ključnu ulogu u spajanju sa svim ostalim aspektima nasleđa, predela i diverziteta kako bi se region predstavio zajedno sa ostalim regionima na Kosovu, kako na lokalnom tako i na internacionalnom planu. Priznato od strane lokalnih zajednica, civilnog društva i organa vlasti, prisustvo znatne količine graditeljskog nasleđa pokazalo se kao jedna od glavnih prednosti regiona zahvaljujući obimnom poslu koji je obavljen tokom priprema za ovaj plan. Stoga mu je potrebno posvetiti zasluženu pažnju u preporučenom integrativnom pristupu u regionu.

Isto tako, Plan za nasleđe za južni region preporučuje da zainteresovane strane rade imajući u vidu opštu viziju razvoja regiona, u kojoj region predstavlja dobre prakse integrisanog pristupa u kome se graditeljsko nasleđe koristi kao glavni resurs koji obezbeđuje demokratsko učešće svih građana.

On podstiče zajednice u okolini odabranih lokacija sa nasleđem (lokacija koje imaju posebno značenje za društvo i poseduje zajedničku vrednost) da obrate naročitu pažnju na njihov razvoj i upravljanje osmišljajući kreativne inicijative. Uz aktivno učešće opština i zajednica, region bi mogao da igra ključnu ulogu u revitalizaciji ruralne, narodne arhitekture, a da istovremeno vodi računa o tome da bogatstvo i raznolikost istorijskih mesta ostane uverljivo i da privlači verski i seoski turizam. On može i da iskoristi mesta sa graditeljskim nasleđem za organizaciju manifestacija, čime se daje savremeni značaj i vrednost njihovom postojanju u današnje doba. Nekih od ovih mesta se već koriste u Prizrenu (kao što je Dokufest), što je naišlo na pozitivne kritike.

Takov pristup bi mogao u prvi plan da stavi zajednicu i inicijative koje se oslanjaju na nasleđe u okviru regionalnog programa, čime se lokalno nasleđe pretvara u izvor mogućnosti za lokalno stanovništvo.

Pomoću ovog programa, zahvaljujući postojanju Beledije, objekta za obuku u Prizrenu, region bi mogao da postane inspiracija i resurs za ostatak Kosova, uz pomoć alata SE i u skladu sa principima Konvencija Saveta Evrope iz Valete i Granade. Saradnja koja se izgrađuje između Univerziteta u Prištini (i Univerziteta u Prizrenu), Junik programa, MKOS-a i Beledije objekta za obuku mogla bi da postane važan resurs u ovom procesu.

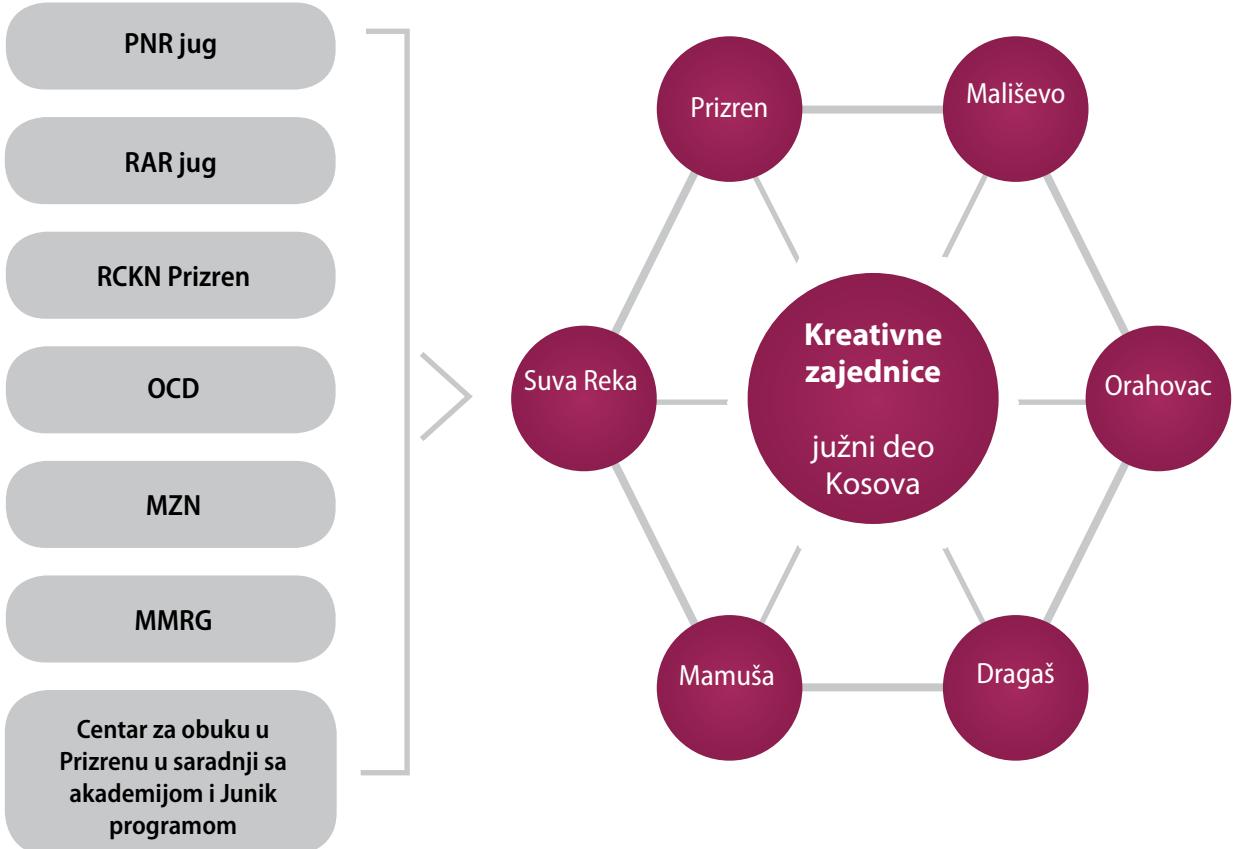
Regionalni program, uz preporučenu viziju, mogao bi da bude otpočet tako što bi svaka opština utvrdila i odredila po jednu lokaciju i razvila ideje za nju, uz integraciju svih elemenata nasleđa koji postoje u toj zajednici. Ta lokacija, koja je značajna za zajednicu, mogla bi da bude neka građevina narodne arhitekture, arheološko nalazište ili spomenik. Kreativni proces bi trebalo da uzme u obzir i zatraži mišljenja svih kako bi se postigli efikasni rezultati.

Mogućnosti finansiranja bi mogle dodatno da se usmere na partnerstvo formirano u regionu između međunarodnih NVO, opštine i centralne vlasti, koje bi moglo dodatno da se istraži sa ciljem da opštine privuku dodatna sredstva za sebe.

Na osnovu odabrane lokacije, svaki plan bi, po mogućnosti, mogao da sadrži i dobre prakse sadržane u preporukama za Specijalnu zaštićenu zonu.

Primeri iz regiona treba da obuhvate sve elemente na način na koji su razvijeni u Junik modelu i mogli bi da inspirišu slične privatne i javne inicijative u regionu. (Pogledate metodologiju korišćenu u Juniku, Studiju slučaja o urbanoj rehabilitaciji okruženja Regionalnog turističkog centra u Juniku, Program Kamenje koje govori kao i Studiju slučaja o Integrисanoj zaštiti – Konzervatorske osnove za "Istorijski centar" Prištine u Prilogu 3).

Integrисани регионални приступ кроз градитељско наслеђе

5.1 Šta treba uzeti u obzir prilikom izrade koncepta integrisanog pristupa

- **Očuvanje i zaštita resursa:** Pravljenje plana za očuvanje i zaštitu posebnih mesta, lokacija i tradicija koje privlače lokalno stanovništvo i širi spektar posetilaca. Plan treba da uzme u obzir značaj i vrednost nasleđenih dobara za društvo i treba da bude u skladu sa svim važećim lokalnim i nacionalnim zakonima/propisima i u skladu sa međunarodnim standardima. Pored toga, treba da se usmeri na razvoj inicijativa za očuvanje i razvoj predela, kao i na očuvanje tradicionalnih običaja i manifestacija sledeći interese pojedinaca, grupa ljudi ili zajednica u toj oblasti.
- **Fokus na autentičnosti lokacija, živim tradicijama, izrazima i efikasnoj prezentaciji:** Doprinos prethodnih generacija i različitim grupa oblikuje istoriju i kulturu jednog mesta i današnje zajednice, čineći je jedinstvenom atrakcijom za posetioce. Da bismo cenili sadašnjost, moramo da ra-zumemo našu prošlost i da pronađemo kreativne i atraktivne načine da je predstavimo kako bismo izgradili odnos između mesta, pojedinaca i zajednica, kao i onaj sa posećiocima. Autentičnost mesta, ljudi i njihovih priča izdvaja ih od drugih i nudi upečatljiva iskustva.
- **Kako da lokacije ožive uz pomoć kvalitet-nog tumačenja:** Destinacija je mesto koje ima svoju priču! Korišćenjem kreativnih metoda u tumačenju priča, posebnih kulturnih lokacija, tradicija, događaja i ličnosti, kao i lepota prirodnog okruženja, to je ono što neku zajednicu ili region izdvaja od drugih. Potrebno je da postoji inkluzivni pristup tako što će se s poštovanjem ispričati priča svih grupa koje su dale svoj doprinos zajedničkom nasleđu.
- **Pronalaženje balansa između života za-jednice, očuvanja nasleđa i razvoja tur-izma:** Zajednica koja vrednuje i štiti svoje nasleđe doprineće razvoju uspešnog projekta, uz potrebna sredstva, volontere i

političku podršku. Svest i znanje u okviru zajednice o očuvanju nasleđa i šansama za turizam ključni su za održivi razvoj. Konkretna vrednost bilo kog nasleđenog blaga za zajednicu treba pažljivo da se razmotri jer ne treba žrtvovati njihovu dobrobit u ime očuvanja nasleđa ili razvoja turizma. Naročitu pažnju potrebno je posvetiti izbalansiranim programima okrenutim ka zajednici koji za cilj imaju razvoj predela, u skladu sa značajem koji oni imaju za lokalno stanovništvo. Sveobuhvatne konsultacije sa zajednicom od ključne su važnosti za delotvoran dijalog pomoću koga se dolazi do balansa.

- **Ravnopravna zastupljenost polova:**

Ravnopravna zastupljenost polova podrazumeva da se pružaju jednake šanse i da ne postoji diskriminacija u svim fazama razvoja politike i njenog sprovođenja. Ako su polovi ravnopravno zastupljeni, sve akcije treba da se planiraju, sprovode, da se o njima izveštava i da se ocenjuju imajući u vidu njihovu zastupljenost. Iako žene predstavljaju snažnu vezu u društvu na Kosovu i igraju ključnu ulogu u prenošenju nasleđa na mlađe generacije, one su slabo priznate na tržištu rada kao i kada je reč o donošenju odluka i aktivnostima zajednice. Tehnike koje imaju direktni pozitivan uticaj na žene na nivou društva kao što su projektni ciljevi koji su rodno osetljivi, budžet koji promoviše rodnu ravnopravnost, procena uticaja na različite polove i podaci raščlanjeni po polovima predstavljaju najmoćnije mere kojima se promoviše rodna ravnopravnost u aktivnostima. Ravnopravna zastupljenost polova i promovisanje rodne ravnopravnosti u inicijativama koje se oslanjaju na nasleđe treba da budu jedno od glavnih pitanja koje se uzima u obzir, kao održivi i politički cilj za kulturna prava i demokratsko učešće.

- **Uključivanje marginalizovanih grupa/zajednica:** Postojanje različitih grupa, bez obzira na njihov broj i dužinu vremena koju su

proveli na dатој teritoriji, predstavlja prednost za jedno društvo i inicijative koje se oslanjaju na nasleđe. Svaka grupa/zajednica ima svoje sopstvene vrednosne sisteme i jedinstven doprinos zajedničkom nasleđu jednog mesta i treba da joj se omogući da ima svoje zasluženo mesto u svim fazama, od pravljenja koncepta aktivnosti, uzimajući u obzir njene potrebe, kulturu, verovanje i način života. Marginalizacija grupa na osnovu njihovog godišta, sposobnosti, etničke pripadnosti, društveno-ekonomskog statusa, geografskog porekla itd. produbljuje jaz i donosi nejednakost, pojačavajući tenzije između grupa. Inicijative koje se zasnivaju na nasleđu kreiraju konstruktivne platforme i treba da uzmu u obzir sve grupe/zajednice na teritoriji.

- **Saradnja radi održivosti upravljanja: Očuvanje nasleđa i razvoj turizma zahtevaju učešće brojnih pojedinaca i organizacija.** Postoji potreba da se osnuju partnerski odnosi kako bi porasla podrška i kako bi se povećale šanse za uspeh tako što će se, na primer, istorijska mesta i tradicionalne manifestacije u zajednici ili regionu nuditi u paketu, promovisati prirodne lepote tamo gde pristup i infrastruktura ispunjavaju standarde, i podsticati međusobne promocije drugih lokacija kako bi se postigla njihova što veća izloženost. Ovi preduslovi su ključni da bi turizam koji se oslanja na nasleđe postao održiv oblik ekonomskog razvoja. Saradnja između centralnih vlasti i regionalnih centara za kulturno nasleđe, kao i subjekata odgovornih za zaštitu životne sredine/prirode, akademskih i obrazovnih institucija, od presudne je važnosti. To takođe podstiče vlasnike nasleđa da shvate značaj rada sa lokalnim vlastima na očuvanju i brizi o nasleđenim resursima uz istovremeno razvijanje mehanizama za obrazovanje i održivo upravljanje nasleđenim resursima.

5.2 O čemu treba voditi računa prilikom planiranja i osmišljavanja integrativnog pristupa

A - Ocena potencijala nasleđa – utvrditi trenutne resurse uz pomoć popisa

Cilj ocene nije samo da se popišu resursi već da se proceni potencijalni kvalitet i nivo usluga. Izrada popisa je obavezna kako bi se započelo objektivno procenjivanje imovine uključujući postojeće atrakcije i manifestacije ili običaje kao i one koje imaju potencijal za razvoj. Istoriski značaj, fizičko stanje nepokretnog kulturnog nasleđa, elementi tradicionalnog nasleđa, atrakcije prirodnog nasleđa i predela neophodni su podaci za opisivanje karaktera mesta, običaja i aktivnosti u procesu izrade popisa. Informacije iz popisa pomažu da se utvrdi opšti okvir za plan razvoja nasleđa.

B - Obezbeđivanje trajnog stručnog usavršavanja – zaštita, održavanje i upravljanje

Razmatranje planova za zaštitu, održavanje i upravljanje kako bi se postigli dugoročni rezultati jedan je od važnih preduslova za izradu ciljeva za aktivnosti koje će biti istaknuti u okviru Plana za nasleđe. Očuvanje imovine, održavanje prirodnog nasleđa i karakterističnog pejzaža nekog kraja, kao i očuvanje tradicionalnih običaja i priča koje se prenose sa generacije na generaciju jesu osnovna pitanja koja je potrebno uzeti u obzir kako bi se sačuvao karakter zajednice i njene životne sredine.

Očuvanje podrazumeva izradu „opipljivih“ unapređenja istorijskih ili prirodnih lokacija ili tradicionalnih običaja i događaja, uz obezbeđivanje zaštite imovine i artefakata, i pričanje njihove priče uz tumačenje.

Istraživanje je važno kako bi se sakupili odnosno ažurirali podaci koji će se pokazati kao neophodni prilikom rekonstrukcije tradicionalnih običaja i kada se oni budu tumačili poseocima.

Kao proces vraćanja imovine u stanje u kome ima upotrebnu vrednost uz pomoć popravki ili prepravki čime se omogućuje njen korišćenje u sadašnjosti bez napada na njenu istorijsku i kulturnu vrednost, očekuje se da se u okviru planova za nasleđe razmotri i rehabilitacija. Postoje standardi koji važe sa sve vrste istorijskih građevina i obuhvataju i sa njima povezane karakteristike predela, životne sredine i lokacije sa prirodnim nasleđem. Ti standardi se primenjuju na konkretni projekat rehabilitacije uzimajući u obzir tehničku i ekonomsku izvodljivost.

C – Lokalni ekonomski razvoj uz pomoć resursa nasleđa i njegovog potencijala

(Planiranje za nasleđe i razvoj kreativnih delatnosti)

Kulturno nasleđe, kreativni kapacitet i inventivnost ljudske rase vekovima su blisko povezani. Sa jedne strane, naše najvrednije nasleđe često predstavlja kreativni izraz različitih kultura tokom vremena. Sa druge strane, kulturno nasleđe služi kao inspiracija i resurs za umetnike i zanatlige u celom svetu.

Danas, kreativni poduhvati svoju inspiraciju crpe iz lokalnog materijalnog i nematerijalnog nasleđa, obezbeđujući posao i podršku za lokalne ekonomije često na prilično udaljenim lokacijama. Takve inicijative koje se oslanjaju na nasleđe povećavaju privlačnost predela za turiste i ističu vrednost i raznolikost lokalnog nasleđa, dok sa druge strane u prodaji njihovih proizvoda ne zavise nužno od lokalnog turizma.

D – Povećanje svesti javnosti i obrazovanje

Svest o nasleđu započinje edukacijom. Razumevanje šta nasleđe obuhvata od presudne je važnosti za uvažavanje različitih aspekata nasleđa u datom regionu, opštini, među zajednicama.

Uspešan plan za nasleđe obraća se zajednici za podršku. Zauzvrat, znanje i svest o nasleđu raste, što zatim podstiče članove zajednice da daju svoj doprinos u tekućim naporima koji se odnose na nasleđe. To je ciklični, neprekidni proces jer zajednica raste i novi stanovnici žele da budu uključeni i da nauče više o jedinstvenom identitetu mesta u kome žive.

Školski obrazovni programi u vezi sa nasleđem imaju za cilj da predstave značaj nasleđa mlađim generacijama, ali i da podignu opšti nivo svesti o nasleđu u zajednici, uz podsticanje poštovanja različitosti i kreativnost pomoću koje će se ono bolje predstaviti. Savremena umetnost igra važnu ulogu u predstavljanju nasleđa, raznolikosti i višestrukih nasleđenih identiteta u kojoj pojedinci i zajednice imaju mogućnost da se definišu uzimajući u obzir promenljivu realnost dašnjeg sveta.

“Svest o nasleđu započinje edukacijom. Razumevanje šta nasleđe obuhvata od presudne je važnosti za uvažavanje različitih aspekata nasleđa u datom regionu, opštini, među zajednicama.”

E – Aktivno angažovanje zajednice i učešće građana

Lako mere za zakonsku i tehničku zaštitu uređuju centralne i lokalne vlasti, zajednice igraju ključnu ulogu u planiranju i upravljanju nasleđem, svaka u svom regionu. Aktivno učešće građana od presudne je važnosti da bi se shvatilo značenje nasleđa i obratila neophodna pažnja na njegov uticaj na lokalnom nivou, gde zajednice sve više poštuju svoje zajedničko nasleđe i gde brinu o njemu, odnose se prema njemu s poštovanjem. Celokupno planiranje kao i izrada plana za nasleđe treba aktivno da traže od zajednice da se angažuje i da podstiču učešće građana uz inkluzivan pristup.

*Kompleks Albanske Lige u Prizrenu, Istorijski
muzej (rekonstrukcija iz 20 veka)*

06

Filigranski zanat, Prizren

CILJEVI I AKCIJE

Preporuke iz studije izvodljivosti usmerene su na ispunjavanje projektnih ciljeva koji se odnose na kulturnu raznolikost, zajedničke resurse kulturnog i prirodnog nasleđa i na potencijal za inicijative i turizam koji se oslanjaju na nasleđe u regionu – sve su to aspekti integrirani u smislu lokalnog ekonomskog razvoja sa fokusom na turizmu, istovremeno uzimajući u obzir raspoloživost izvora u praksi, organe vlasti i zakonska i druga ograničenja.

Akcioni plan koji je centralni deo Plan za nasleđe usmeren je na to da se pozabavi slabostima koje su uočene kada je reč o nasleđu na način koji prepoznaje odnos između nasleđa, dobrobiti zajednice i lokalne ekonomije radi poboljšanja kvaliteta života i životne sredine. On uključuje i potencijale za razvoj turizma i predstavlja nastavak i diversifikaciju akcija koje su već završene ili su ih omogućile regionalne i opštinske radne grupe.

U te akcije spadaju:

- Osnivanje i obuka regionalnih i opštinskih radnih grupa,
- Opšta vežba za prikupljanje i proveru podataka,
- Projekti za ocenu i proveru podataka o nasleđu u svakoj opštini,
- Pilot projekti koji su usmereni na kulturne manifestacije/tradicije u svakoj opštini,
- Pokazni pilot projekti za inicijative i turizam koji se oslanjaju na nasleđe,
- Serija radionica o nasleđu.

Na osnovu strateških pitanja o kojima je bilo reči, planirani su sledeći ciljevi i sa njima povezane akcije u toku naredne tri godine:

Cilj 1

1.1 Organizovati stalno prikupljanje i proveru podataka o kulturnom i prirodnom nasleđu u regionu uključujući i lokalne običaje i tradicije, istorijska mesta, pokretno nasleđe i proizvode kulture

(PNK, OCD, RCKN, akademija, konkretnе opštine)

1.2 Organizovati različite aktivnosti kojima se promoviše nasleđe uz aktivno učešće zajednice, stavlјajući akcenat na lokalne običaje, istorijska mesta i proizvode kulture u regionu

(PNR, mediji, profesionalci iz različitih oblasti, OCD, RCKN, poslovna zajednica, opštine)

1.3 Napraviti i usvojiti zajedničku strategiju za obrazovanje i podizanje svesti uz uključenost svih opština, obuhvatajći i takmičenja, manifestacije i radionice

(PNR, OCD, opštine, ARR-jug, lokalne škole, opštinski sekretarijati za obrazovanje, profesionalci iz različitih oblasti, stručnjaci za nasleđe)

1.4 Promocija Regionalnog plana za nasleđe i rezultata njegovog sprovođenja kroz brojne aktivnosti kojima se podiže svest u saradnji sa lokalnim, regionalnim i centralnim partnerima, zavisno od situacije

(PNR, opštine, ARR-jug)

1.5 Povećanje svesti organa vlasti i opšte javnosti o integrativnom pristupu nasleđu

(PNR, RCKN)

1.6 Održavanje veb-sajta kojim se promovišu region i tekuće aktivnosti

(PNR)

Cilj 2

Preduzeti neophodne mere za zaštitu nasleđa u južnom delu Kosova

Akcije i potencijalni partneri

2.1 Obezbediti stalnu procenu podataka o nasleđu

(PNR, OCD, RCKN, opštine)

2.2 Započeti sastavljanje popisa elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa u saradnji sa naučnim institucijama odnosno stručnjacima uz učešće profesionalaca iz različitih oblasti

(PNR, OCD, opštine, vlasnici, profesionalci iz različitih oblasti, Etnološki muzej u Prizrenu)

2.3 Započeti projekte za očuvanje arheoloških i drugih artefakata u dogovoru sa centralnim institucijama

(MKOS, Arheološki institut, opštine, RCKN)

2.4 Započeti procenu nasleđa u ruralnim sredinama uz poseban osvrt na biodiverzitet i dobara prirodnog nasleđa, uključujući i identifikaciju vrsta za koje je najpreće potrebno očuvanje u tom regionu

(MŽSPP, opštine, OCD, ARR-jug)

2.5 Popisati predele koji su interesantni iz perspektive nasleđa

(PNR, MŽSPP, opštine, OCD)

2.6 Napraviti bazu podataka za muzeje i njihove kolekcije (pokretno kulturno nasleđe)

(Muzej Kosova, Etnološki institut, Arheološki i Etnološki muzej u Prizrenu, opštine, OCD)

2.7 Sastaviti „Registar ugroženog nasleđa“

(PNR, OCD, RCKN)

2.8 Napraviti mapu imovine zaštićenog graditeljskog kulturnog nasleđa, elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa, predmeta pokretnog nasleđa i lokacije sa prirodним nasleđem na osnovu sveobuhvatne studije i istraživanja

(PNR, RCKN, OCD, opštine)

Cilj 3

Napraviti i podsticati detaljnu procenu, integrisani nacrt projekat , kao i dobar plan za upravljanje nasleđem u južnom delu Kosova

Akcije i potencijalni partneri

3.1 Podsticati saradnju između svih agencija, zainteresovanih tela i pojedinaca u regionu koji se bave nasleđem i prostornim planiranjem

(PNR, RCKN, OCD, opštine, MŽSPP)

3.2 Upotrebiti alate za očuvanje i upravljanje koji su uvedeni tokom Ljubljanskog procesa u okviru EU/SE Regionalnog programa, EU/SE projekta PKRK kao i drugih uspešno sprovedenih projekata i programa koje su podržale odgovarajuće međunarodne organizacije

(PNR, RCKN, opštine, MŽSPP)

3.3 Organizovati redovne regionalne forme o nasleđu kako bi sve zainteresovane strane bile u toku sa najnovijim informacijama

(PNR)

3.4 Izdavati godišnju publikaciju „Naše zajedničko nasleđe – osvrt civilnog društva u južnom delu Kosova“, u kojoj bi bili predstavljeni rezultati istraživanja i procena

(PNR, Forum za nasleđe)

3.5 Obezbediti redovan i odgovarajući pristup odabranim lokacijama sa nasleđem iz perspektive turizma, uključujući i označavanje i usluge vodiča

(MŽSPP, opštine, MKOS, Ministarstvo saobraćaja i komunikacija)

Cilj 4

Razviti i koordinisati odgovarajuće upravljanje nasleđem u južnom delu Kosova

Akcije i potencijalni partneri

4.1 Koordinisati godišnje revizije i sprovođenje Plana za nasleđe kako i pripremu sledećeg Plana za nasleđe 2018. godine za naredni trogodišnji period

(PNR, Forum za nasleđe)

4.2 Obezbediti kvalitetnije usluge za inicijative i/ili turizam koji se oslanjaju na nasleđe kroz stručno usavršavanje.

(MORG, PNR, OCD, opštine)

4.3 Izrada alata i mehanizama za integrисани pristup rehabilitaciji nasleđa, preduzetništva/turizma i obrazovnih programa za različite partnere

(PNR, opštine, OCD, RCKN)

4.4 Programi pravljeni po meri ovog plana u svetlu trenutnog i potencijalnog priliva turista

(opštine, OCD, poslovna zajednica)

4.5 Inicirati planove za rehabilitaciju određenog nepokretnog kulturnog nasleđa, nematerijalnog nasleđa i prirodnog nasleđa kroz aktivan međukulturalni dijalog svih zainteresovanih strana (na centralnom i lokalnom nivou), uključujući i marginalizovane zajednice

(projekti koji se sprovode u regionu, RCKN, NVO)

4.6 Obezbediti PNR koordinatorima operativnu, finansijsku i političku podršku, kao i tehničku podršku

(opštine, RCKN)

Cilj 5

Napraviti odgovarajuće i održive turističke inicijative koje se oslanjaju na nasleđe južnog Kosova

Akcije i potencijalni partneri

5.1 Inicirati program obuke za lokalne povremene vodiče za nasleđe u svakoj opštini

MORG, PNR

5.2 Učestvovati u turističkim projektima koji se oslanjaju na nasleđe

(PNR, opštine, OCD, poslovna zajednica)

5.3 Uraditi analizu troškova i koristi od predloženih projekata kako bi se molbe za finansiranje poređale po prioritetu na koordinisan način

(PNK, RCKN, opštine, kompanije koje se bave istraživanjima)

5.4 Obezbediti koordinisane akcije kako bi se iskoristila različita kulturna dobra i prakse rasprostranjene u regionu

(OCD, opštine, PNR, ARR jug)

5.5 Unaprediti osnovne turističke usluge na osnovu MSP (porodičnih firmi)

(kreditna društva, banke, opštine, članovi zajednice)

5.6 Podrška praktikovanju nematerijalnog kulturnog nasleđa kroz odgovornu primenu kreativnih industrija – kao veze sa inicijativama/manifestacijama savremene umetnosti u regionu

(OCD, umetnici, opštine, PNR, poslovna zajednica)

5.7 Zajedno sa ostalim opštinama u regionu razviti zajednički regionalni program, sa ciljem da se napravi regionalni brend sa njegovim logoom

Akcioni plan će pratiti koordinator Programa za nasleđe i raznolikost uz podršku opština iz regiona koje u njemu učestvuju.

Unutrašnja dekoracija Sinan pašine džamije,
17.-19. vek, detalj, Prizren

07

Crkva Bogorodice Ljeviške, 14 vek, Prizren, izgled sa jugo-istočne strane

OPŠTINE U JUŽNOM REGIONU

Dok Regionalni program PPLR ima širi obim u sferi ekonomskog razvoja, PKRK/LER se fokusira na inicijative koje se oslanjaju na nasleđe u vezi sa razvojem turizma preko nasleđa poštujući princip demokratskog učešća u procesu. U tom svojstvu PKRK/LER ima za cilj stvaranje uslova koji bi omogućili socijalnu koheziju i ekonomski razvoj uz korišćenje potencijala kulturnog nasleđa južnog regiona Kosova.

Predloženi integrisani pristup nudi izvodljivu strukturu, metodologiju i primere kako, ukoliko se njime dobro upravlja, nasleđe može da bude sredstvo od koga lokalne zajednice mogu da imaju velike koristi u okviru dinamičnog procesa društvenog i ekonomskog razvoja.

U pripremanju Regionalnog plana za nasleđe, projekat PKRK utvrđuje postojanje svih istorijskih mesta i kulturnih dobara u regionu, na osnovu informacija dobijenih od lokalnih i centralnih vlasti i institucija, kao i od lokalnih zajedница i OCD.

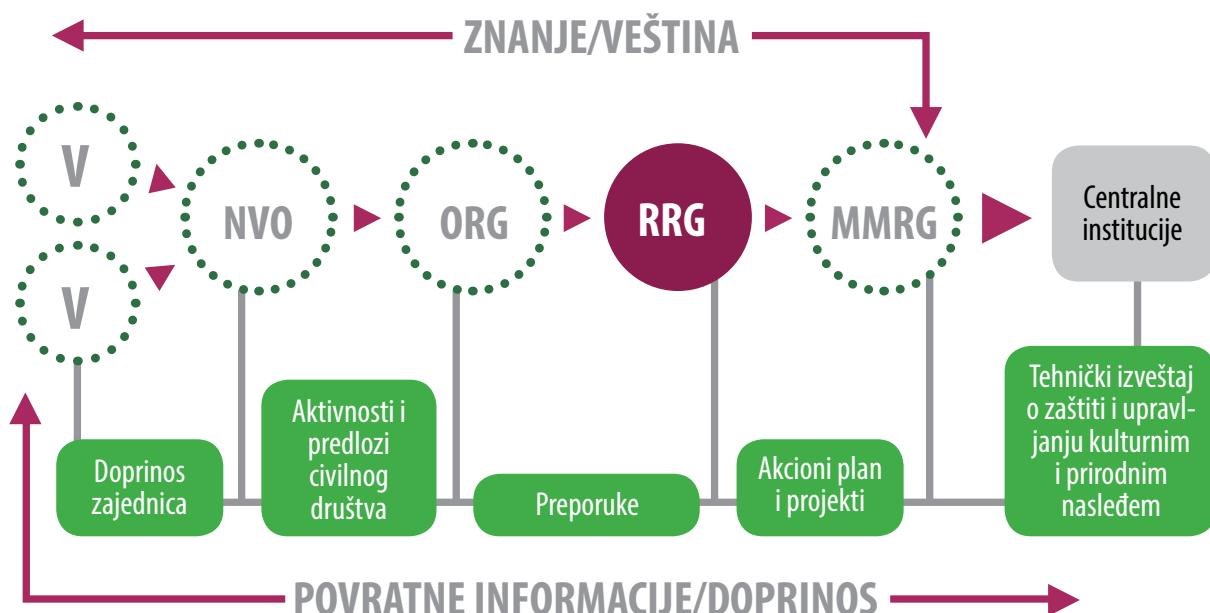
Preporučene pilot akcije, međutim, usmerene su na atrakcije i sadrzine koje su trenutno dostupne i koje je moguće predstaviti opštoj javnosti i posetiocima u svrhu turizma koji se oslanja na nasleđe.

Ovo poglavlje je pripremljeno za zainteresovane strane u konkretnim opštinama kao dodatak uz Regionalni plan za nasleđe i njegove preporuke. On podstiče aktivno učešće lokalnih zajedница i zainteresovanih strana u sprovođenju prioritetnih akcija u konkretnoj opštini, u saradnji sa ostalih pet opština u regionu, kao i sa centralnim vlastima.

Predlozi koji su ovde dati nisu sveobuhvatni i nikako ne podrazumevaju isključivanje drugih inicijativa i resursa koji su detaljnije opisani u aneksima. Plan za nasleđe nudi jasan put, podstiče korišćenje tih nasleđenih dobara u saradnji sa svim zainteresovanim stranama, uzimajući u obzir strateška pitanja istaknuta u Odeljku 5.

Plan za nasleđe je dinamičan proces koji obezbeđuje strateški kontekst za akcije zajednice uz pomoć postojećih resursa kako bi se utvrdila najveća moguća korist za zajednice u regionu. On za cilj ima omogućavanje zajedničkih akcija i utvrđivanje prioriteta za raspodelu fondova koji su na raspolaganju za očuvanje i promociju nasleđa, u saradnji sa centralnom vladom, opštinama i ostalim zainteresovanim stranama. Da bi se obezbedilo aktivno učešće zainteresovanih strana, projekat PKRK je usvojio sledeću metodologiju i raspored aktivnosti vodeći računa o

tome da prilikom određivanja politike postoje neprestane povratne informacije i doprinos od zajednice, dok se na nivou zajednice podstiče redovno prenošenje znanja i veština.

Uključenost u PKRK projekat podrazumeva:

- Istraživanje dobara kulturnog i prirodnog nasleđa i utvrđivanje elemenata nematerijalnog nasleđa uz učešće i doprinos sledećih institucija i pojedinaca:
 - MKOS – Sector za kulturno nasleđe,
 - Regionalni centar za kulturno nasleđe u Prizrenu,
 - Opštine južnog regiona,
 - NVO Ec Ma Ndryshe,
 - NVO Omladina Gora,
 - NVO Katedra slobodnog uma,
 - NVO Durmish Asllano,
 - NVO CHWB,
 - Volonteri iz zajednice,
 - Lokalni stručnjaci za prirodno nasleđe,
 - Lokalni stručnjaci za aplikaciju i izgradnju baze podataka.
- Pilot akcije uz aktivno učešće zajednica u regionu u predstavljanju i promociji elemenata i običaja njihovog zajedničkog nematerijalnog blaga
- Serija radionica o nasleđu u razradi plana i postavljanju platforme za saradnju između regiona
- Forum o nasleđu uz učešće svih zajednica, doprinos razvoju Regionalnog plana za nasleđe
- Popis imovine pokretnog nasleđa uz učešće predstavnika Regionalnog centra za kulturno nasleđe u Prizrenu
- Izrada regionalnih logoa
- Studijske posete i obuke tokom kojih se zainteresovane strane upoznaju sa dobrim praksama kako bi shvatile proces ekonomskog razvoja, uključenost zajednice i demokratsko učešće i izgradili znanje o njima
- Okupljanja i izgradnja mreže nasleđa zajednice uz učešće šireg spektra pojedinaca i tela

- koji vrednuju konkretnе aspekte nasleđа
- Aktivnosti čiji cilј je podizanje svesti putem poseta istorijskih mesta i obuka o kulturnom i prirodnom nasleđu u kojima učestvuju:

- Nastavnici osnovnih škola,
- Učenici,
- Roditelji,
- Umetnici,
- Stariji ljudi,
- Lokalne zajednice,
- Lokalne NVO.

Preporučene neposredne akcije za opštine u regionu

- Na prvom forumu, nakon lansiranja Plana za nasleđe, i zajedno sa koordinatorima PNR, utvrditi koje su to oblasti u opštini određeno kulturno dobro koje bi bilo deo potencijalno označene utvrđene zone
- Napraviti akcionu grupu u zajednici koja bi se bavila tim pitanjem
- Razgovarati o mogućnostima sa opštinskim vlastima
- Uz podršku opštinskih vlasti, sprovesti proces konsultacija sa zajednicom u kome bi učestvovali članovi zajednice iz označene oblasti
- Objasniti Plan za nasleđe i važnost zajedničke regionalne akcije u kontekstu svakog od regiona na Kosovu i Kosova u celini
- Zajedno sa zajednicama, razviti zajedničku viziju i integrisane akcije u skladu sa preporukama Plana za nasleđe u južnom regionu
- Razviti koncept koji bi usvojile i podržale opštinske vlast
- Raditi zajedno sa PNR koordinatorom koji će voditi računa o koordinaciji i saradnji između opština kako bi se obezbedio regionalni pristup
- Tražiti podršku drugih organizacija koje posluju u regionu za sprovođenje u budućnosti

Opština Dragaš

Opština Dragaš se nalazi u južnom regionu, 22 km jugoistočno od Prizrena. Opština se sastoji od 37 sela, obuhvata oblasti Opoje i Gore i ima oko 33.997 stanovnika među kojima su Albanci (59,67%), Goranci (26,34%), Bošnjaci (12%) i ostali (2,06%).

Dragaš je jedna od najudaljenijih oblasti na Kosovu, gde su se očuvali tradicija i način života koji je oblikovala okolna priroda. Okružen je Nacionalnim parkom Šar-planine, planinom Koritnik i planinama Đalica i Cilen u pravcu Prizrena.

Materijalno nasleđe

- Tvrđava Hisar, selo Kruševo (neolit/kasna antika/srednji vek)
- Tvrđava Brut (neolit/kasna antika/srednji vek)
- Ruševine verskog spomenika (Namazxhah) u selu Buzez (16. vek)
- Kukli-begova džamija u Brodosavcu (16. vek)
- Selim Dedovo turbe (mauzolej) u Rastelici (18. vek)
- Seoska džamija (Berat), u selu Zlipotok (16. vek/20. vek)
- Turbe u selu Dragaš (17. vek)
- Veliki grob (Sallatash) u selu Kapra (18. vek)
- Stari mlin u selu Dragaš (19. vek)
- Stari mlin i valavica (mlinski alat za obradu vune za izradu muške tradicionalne odeće) u selu Belobrad (19. vek)

Prirodno nasleđe

- Planina Koritnik

Valavica kod sela Belobard,
opština Dragaš

- Brezničko jezero (Opoja)
- Klisura Restelica
- Reka Radeša
- Nacionalni park Šar-planina

Nematerijalno nasleđe

- Seoske igre (pelivani)
- Goranske balade
- Tradicionalni nevestinski suncobran
- Obredi šaranja lica

Preporučene prioritetne akcije koje daju svoj doprinos Regionalnom planu i programu

Podizanje svesti i podsticanje vrednovanja nasleđa u južnom delu Kosova

- Organizovati šetnje po okolini/mestima gde postoji nasleđe kako bi se povećala svest lokalnog stanovništva i kako bi se upoznali sa različitim konceptima nasleđa kao i sa životom u samoj zajednici
- Podrška školskim aktivnostima usmerenim ka podizanju svesti u opštini
- Koristiti regionalni logo za pravljenje brenda
- Obezbediti redovno prikupljanje otpada i podizanje svesti o važnosti čiste životne sredine

Preduzeti neophodne mere kako bi se zaštitilo nasleđe u južnom delu Kosova

- Istražiti i identifikovati jedinstvene tradicionalne običaje, igre i nasleđe u Dragašu kako bi se oni dokumentovali u skladu sa smernicama
- Napraviti mapu za sva graditeljska, pokretna, nematerijalna i prirodna dobra sa relevantnim informacijama i redovno slati nove informacije centralnim vlastima
- Sastaviti spisak građevina pod rizikom u opštini i izvestiti RKRK za region Prizrena i opštinu

Izraditi i podsticati detaljnu ocenu, integrисани projekat i planiranje u okviru dobrog Plana za upravljanje nasleđem u južnom delu Kosova

- Utvrditi neophodne standarde za turističke usluge i obezbediti obuku za pružaoce usluga na lokalnom nivou
- Napraviti jasnu i ažuriranu mapu turizma koji se oslanja na nasleđe sa svim kulturnim dobrima koja su spremna za posetioce
- Redovno ažurirati regionalni web-sajt kako bi i drugi bili informisani o najavljenim događajima
- Doprineti u izradi godišnjeg regionalnog izveštaja na temu „Naše zajedničko nasleđe“ za južno Kosovo
- Obezbediti odgovarajuće označavanje za lokacije koje su spremne za turizam
- Testirati proizvode kulture i marketinške stilove u regionu, svako u okviru svoje delatnosti
- Voditi računa o tome da inicijative koje se oslanjaju na nasleđe budu raznovrsne, inkluzivne i uprincipljive kako bi privukle članove zajednice i posetioce

Razviti i koordinisati odgovarajuće prakse za upravljanje i brigu o nasleđu u južnom Kosovu

- Organizovati izgradnju kapaciteta za unapređenje veština za upravljanje nasleđem, uključujući i onih za lokalne vodiče
- Učestvovati u redovnim sastancima/forumima kako bi se razmenile informacije o napretku i dobili podatci o regionalnom programu
- Poslati brošure i promotivni materijal napravljen na lokalnom nivou PNR koordinatoru

Osmisliti inicijative koje se oslanjaju na turizam u južnom delu Kosova koje su odgovarajuće za lokalni nivo i održive

- Odrediti jedan primer graditeljskog nasleđa u opštini koji će biti uključen u regionalni plan
- Uložiti u kulturne proizvode zasnovane na običajima lokalnog kulturnog nasleđa, kao što je izrada tradicionalnih nevestinskih suncobraća i šaranje lica
- Podržati inicijative malih i srednjih preduzeća (MSP), uključujući i pansione
- Napraviti turističku destinaciju od Dragaša zbog njegovih jedinstvenih tradicionalnih poljoprivrednih struktura uz gastronomsku ponudu i tradicionalne manifestacije

Razvoj poljoprivrede i predela - Stari mlinovi i predeli u selima Belobrad, Brodašavce, Kruševo, Kukovce, Radeša, Mlike

Kao tradicionalne poljoprivredne strukture, mlinovi koji još uvek postoje u selima u opštini Dragaš mogli bi da postanu atraktivna turistička destinacija predstavljajući specifične tehnike konstrukcije, fizički kontekst okruženja, kao i tradicionalnistil života lokalnog stanovništva.

Akcije: Sveobuhvatna procena trenutnog stanja kamenih struktura mlinova i njihovih drvenih mehanizama u neposrednoj okolini; Strategija za rehabilitaciju predmetnih oblasti u svrhe razvoja turizma; Projektne aplikacije (pri-kupljanje sredstava) za restauraciju struktura mlinova i okruženja/predela u skladu sa osmišljenim kriterijumima i standardima

Partneri: opštinski sektori za planiranje, kulturu i turizam, lokalne zajednice, MKOS (RKRK – Prizren), MŽSPP – zaštita životne sredine i prirode, lokalne NVO

Reka Bistrica kod Prizrena

Opština Mališevo

Opština Mališevo se nalazi u južnom regionu Kosova, 44 km od grada Prizrena. Ima 43 sela sa oko 54.613 stanovnika, među kojima su Albanci (99,9%) i Romi (0,01%). Mališevo se graniči sa opštinama Klina i Glogovac na severu i opštinama Lipljane i Suva Reka na jugu. Njena teritorija je uglavnom brdovita i karakteristična je po planini Drenici, čiji najviši vrhovi su Koznik i Kosmač. Reka Miruša protiče kroz grad Mališevo stvarajući jedinstvene i prelepe vodopade. Poljoprivreda je jedna od glavnih okosnica ekonomskog razvoja i izvor prihoda za stanovnike u opštini.

*Stari kameni most kod sela Bubel,
opština Maloševo*

Materijalno nasleđe

- Arheološko nalazište Stara Zemlja
- Arabađi most u selu Bublje

Prirodno nasleđe

- Izvori termalne vode - Banja
- Pećina Panorc
- Vodopadi Miruša

Nematerijalno nasleđe

- Epske pesme (rapsodije)

Preporučene prioritetne akcije kojima se daje doprinos Regionalnom planu i programu

Podizanje svesti i promocija vrednovanja nasleđa u južnom Kosovu

- Organizovati šetnje po okolini/ mestima gde postoji nasleđe kako bi se povećala svest lokalnog stanovništva i kako bi se upoznali sa različitim konceptima nasleđa kao i sa životom u samoj zajednici
- Podrška školskim aktivnostima usmerenim ka podizanju svesti u opštini
- Koristiti regionalni logo za pravljenje brenda
- Obezbediti redovno prikupljanje otpada i podizanje svesti o važnosti čiste životne sredine

Preduzeti neophodne mere kako bi se zaštitilo nasleđe u južnom delu Kosova

- Istražiti i identifikovati jedinstvene tradicionalne običaje, igre i nasleđe u Mališevu kako bi se oni dokumentovali u skladu sa smernicama
- Napraviti mapu za sva graditeljska, pokretna, nematerijalna i prirodna dobra sa relevantnim informacijama i redovno slati nove informacije centralnim vlastima
- Sastaviti spisak građevina pod rizikom u opštini i izvestiti RKRK za region Prizrena i opštinu

Izraditi i podsticati detaljnu ocenu, integrisani projekat i planiranje u okviru dobrog Plana za upravljanje nasleđem u južnom delu Kosova

- Utvrditi neophodne standarde za turističke usluge i obezbediti obuku za pružaoce usluga na lokalnom nivou
- Napraviti jasnu i ažuriranu mapu turizma koji se oslanja na nasleđe sa svom imovinom koja je spremna za posetioce
- Redovno ažurirati regionalni veb-sajt kako bi i drugi bili informisani o najavljenim događajima.
- Doprineti u izradi godišnjeg regionalnog izveštaja na temu „Naše zajedničko nasleđe“ za južno Kosovo
- Obezbediti odgovarajuće označavanje za lokacije koje su spremne za turizam
- Testirati kulturne proizvode i marketinške stilove u regionu, svako u okviru svoje de-latnosti.
- Voditi računa o tome da inicijative koje se oslanjaju na nasleđe budu raznovrsne, in-kluzivne i upečatljive kako bi privukle članove zajednice i posetioce

Razviti i koordinisati odgovarajuće prakse za upravljanje i brigu o nasleđu u južnom delu Kosova

- Organizovati izgradnju kapaciteta za unapređenje veština za upravljanje nasleđem, uključujući i onih za lokalne vodiče
- Učestvovati u redovnim sastancima/forumima kako bi se razmenile informacije o napretku i dobili podatci o regionalnom programu
- Poslati brošure i promotivni materijal napravljen na lokalnom nivou PNR koordinatoru

Osmisliti inicijative koje se oslanjaju na turizam u južnom delu Kosovu koje su odgovarajuće za lokalni nivo i održive

- Odrediti jedan primer graditeljskog nasleđa u opštini Mališevo koji će biti uključen u regionalni plan
- Uložiti u kulturne proizvode zasnovane na običajima lokalnog kulturnog nasleđa, kao što su tradicionalne epske pesme
- Podržati inicijative malih i srednjih preduzeća (MSP), uključujući i pansione
- Pripremiti Mališevo da zauzme svoje mesto u južnom regionu kao turistička destinacija zahvaljujući njegovim izvorima mineralne vode, pećinama i arheološkim nalazištima, zajedno sa tradicionalnim manifestacijama

Stavljanje kulturnog i prirodnog nasleđa opštine na turističku mapu regiona

Izvori termalne vode Banja već se promovišu sa ciljem razvoja ekonomije i turizma u opštini. Program pešačkih tura kroz arheološki lokalitet Stara Zemlja, stari Arabađi most u selu Bublje i pećina Panorc kako bi se promovicao veći broj atrakcija za posetioce termalnih izvora.

Akcija: Sprovesti program istraživanja mogućnosti da se atrakcije uvrste u turističku ponudu za različite vrste turista

Partneri: opštinske vlasti, lokalni privredni sektor, Institut za arheologiju

Opština Mamuša

Mamuša je najmanji grad na severu Prizrena, sa površinom od samo 11 km² i oko 5.507 stanovnika. Graniči se sa opštinama Đakovica i Suva Reka. Stanovništvo čine Turci (93,1%), Albanci (5,9%) i ostali (0,9%).

Opština Mamuša se uglavnom sastoji od ravnog terena ruralnog karaktera i idealna je za razvoj poljoprivrede.

Materijalno nasleđe

- Mehmed-pašina Sahat kula u Mamuši

Prirodno nasleđe

- Reka Topluha
- Reka Trnja

Nematerijalno nasleđe

- Festival paradajza

Preporučene prioritetne akcije kojima se daje doprinos Regionalnom planu i programu

Podizanje svesti i promocija vrednovanja nasleđa u južnom delu Kosova

- Organizovati šetnje po okolini/mestima gde postoji nasleđe kako bi se povećala svest lokalnog stanovništva i kako bi se upoznali sa različitim konceptima nasleđa kao i sa životom u samoj zajednici
- Podrška školskim aktivnostima usmerenim ka podizanju svesti u opštini
- Koristiti regionalni logo za pravljenje brenda
- Obezbediti redovno prikupljanje otpada i podizanje svesti o važnosti čiste životne sredine

Preduzeti neophodne mere kako bi se zaštitilo nasleđe u južnom delu Kosova

- Istražiti i identifikovati jedinstvene tradicionalne običaje, igre i nasleđe u Mamuši kako bi se oni dokumentovali u skladu sa smernicama
- Napraviti mapu za sva graditeljska, pokretna, nematerijalna i prirodna dobra sa relevantnim informacijama i redovno slati nove informacije centralnim vlastima
- Sastaviti spisak građevina pod rizikom u opštini i izvestiti RKRK za region Prizrena i opštinu

Sahat kula Mahmud paše

Izraditi i podsticati kroz detaljnu ocenu, integrisani projekat i planiranje u okviru dobrog Plana za upravljanje nasleđem u južnom delu Kosova

- Utvrditi neophodne standarde za turističke usluge i obezbediti obuku za pružaoce usluga na lokalnom nivou
- Napraviti jasnu i ažuriranu mapu turizma koji se oslanja na nasleđe sa svom imovinom koja je spremna za posetioce
- Redovno ažurirati regionalni veb-sajt kako bi i drugi bili informisani o najavljenim događajima
- Doprineti u izradi godišnjeg regionalnog izveštaja na temu „Naše zajedničko nasleđe“ za južnoKosova
- Obezbediti odgovarajuće označavanje za lokacije koje su spremne za turizam
- Testirati kulturne proizvode i marketinške stilove u regionu, svako u okviru svoje de-latnosti
- Voditi računa o tome da inicijative koje se oslanjaju na nasleđe budu raznovrsne, in-kluzivne i upečatljive kako bi privukle članove zajednice i posetioce

Razviti i koordinisati odgovarajuće prakse za upravljanje i brigu o nasleđu u južnom delu Kosova

- Organizovati izgradnju kapaciteta za unapređenje veština za upravljanje nasleđem, uključujući i onih za lokalne vodiče
- Učestvovati u redovnim sastancima/forumima kako bi se razmenile informacije o na-pretku i dobili podatci o regionalnom programu
- Poslati brošure i promotivni materijal napravljen na lokalnom nivou PNR koordinatoru

Osmisliti inicijative koje se oslanjaju na turizam u južnom delu Kosova koje su odgovarajuće za lokalni nivo i održive

- Odrediti jedan primer graditeljskog nasleđa u opštini Mamuša koji će biti uključen u regionalni plan
- Uložiti u primerke proizvoda kulture zasnovane na običajima lokalnog kulturnog nasleđa, kao što su tradicionalne epske pesme
- Podržati inicijative malih i srednjih preduzeća (MSP), uključujući i pansione
- Pripremiti Mamušu da zauzme svoje mesto kao turistička destinacija južnog regiona zahvaljujući njenom jedinstvenom festivalu i poljoprivrednim proizvodima

Postavljanje „mobilne pijace“ u okolini Sahat kule

Program jednodnevног „Festivala paradajza“, koji se organizuje svake godine na leto u centru Mamuše mogao bi da se obogati ako se na tržиšte plasiraju posebno brendirani poljoprivredni proizvodi, karakteristični za taj kraj na mobilnim štandovima koji su dobro dizajnirani. Proizvodi koji imaju duži vek trajanja mogli bi da se izlože na prodaju u Mehmed-pašinoj Sahat kuli – na-reprezentativnijem kulturnom spomeniku u gradu.

Akcija: S obzirom na loše stanje spomenika, ovo bi mogla da bude dobra prilika da se napravi kompleksan projekat koji bi obuhvatio zaštitu nasleđa i ekonomski razvoj u okviru aktivnosti koje se odnose na očuvanje i restauraciju Sahat kule i rehabilitaciju oblasti oko te građevine, imajući u vidu činjenicu da će se ona koristiti kao mobilna pijaca za lokalne brendirane proizvode

Partneri: Opština, MKOS/RKRK-Prizren, privredni i turistički sektor

Opština Prizren

Prizren je drevni grad koji se nalazi na obroncima Šar-planine i duž reke Bistrice. On je administrativni centar opštine, njen glavni ekonomski centar i centar turizma kroz nasleđe jugo-zapadnog dela Kosova.

Opština Prizren ima 76 naselja i oko 178.000 stanovnika, što je čini drugom po veličini opštinom na Kosovu. Stanovnici Prizrena su uglavnom Albanci (81,97%), Bošnjaci (9,5%), Srbi (0,13%), Turci (5,1%), Romi (1,63%) i ostali (1,65%). U opštini Prizren zvanični jezici su albanski, srpski, bošnjački i turski.

Opština Prizren se graniči sa opštinama Dragaš, Orahovac, Đakovica i Štrpc i proteže se do državnih granica Albanije i bivše Jugoslovenske Republike Makedonije.

Materijalno nasleđe

- Arheološko nalazište Vlašnja (neolit/kasna antika/rani srednji vek)
- Arheološko nalazište Koriša (bronzano doba/rani srednji vek)
- Arheološko nalazište Poslište (rimsko doba)
- Prizrenska tvrđava (kasna antika/otomansko doba)
- Crkva Bogorodica Ljeviška (14. vek)
- Crkva Sv. Nikole (Tutića) (14. vek)
- Manastir Svetih Arhangela (14. vek)
- Crkva Svetog Spasa (14. vek)
- Crkva Sv. Đorđa (Runovića) (14. vek)
- Namazxhah – „Polomljena“ džamija (1455)
- Suzi Čelebija džamija (1513)
- Džamija Mehmed Kukli-bega (1535/1897)
- Gazi Mehmed-pašina džamija (1563–1575)
- Gazi Mehmed-pašin hamam (16. vek/1833)
- Arheološki muzej u Prizrenu - Hamam (kraj 15. veka)
- Sinan-pašina džamija (1615)
- Fontana /Šedrvan (17. vek)
- Halvetijska tekija (17. vek/1835)
- Kompleks albanske Prizrenske lige/Istorijski muzej (rekonstruisan u 20. veku)
- Crkva Sv. Đorđa/sinodska crkva (1856-1887)
- Beledije/Sedište opštine Prizren (kraj 19. veka)
- Kuća porodice Šehu (19. vek)
- Kuća Musa-efendi Šehzade/Etnografski muzej (19. vek)
- Prizrenasja - hidroelektrana (rani 20. vek)

Prirodno nasleđe

- Nacionalni park Šar-planina
- Reka Bistrica
- Zrakasto drvo sa Maraša

Elketrana u blizini Prizrena, detalji

Nematerijalno nasleđe

- Filigran
- Kovačka tradicija
- Zambaku festival
- Tradicionalna manifestacija Hasi Jehon
- Kulturno-umetnički događaj Sculpfest
- Tradicionalna nošnja regije Has
- Šaranje lica u selu Donje Ljubinje

Preporučene prioritetne akcije kojima se daje doprinos Regionalnom planu i programu

Podizanje svesti i promocija vrednovanja nasleđa u južnom delu Kosova

- Organizovati šetnje po okolini/ mestima gde postoji nasleđe kako bi se povećala svest lokalnog stanovništva i kako bi se upoznali sa različitim konceptima nasleđa kao i sa životom u samoj zajednici
- Podrška školskim aktivnostima usmerenim ka podizanju svesti u opštini
- Koristiti regionalni logo za pravljenje brenda
- Obezbediti redovno prikupljanje otpada i podizanje svesti o važnosti čiste životne sredine

Preduzeti neophodne mere kako bi se zaštitilo nasleđe u južnom delu Kosova

- Istražiti i identifikovati jedinstvene tradicionalne običaje, igre i nasleđe u Prizrenu kako bi se oni dokumentovali u skladu sa smernicama
- Napraviti mapu za sva graditeljska, pokretna, nematerijalna i prirodna dobra sa relevantnim informacijama i redovno slati nove informacije centralnim vlastima
- Sastaviti spisak građevina pod rizikom u opštini i izvestiti RKRK za region Prizrena i opština

Izraditi i podsticati detaljnu ocenu, integrisani projekat i planiranje u okviru dobrog Plana za upravljanje nasleđem u južnom delu Kosova

- Utvrditi neophodne standarde za turističke usluge i obezbediti obuku za pružaoce usluga na lokalnom nivou
- Napraviti jasnu i ažuriranu mapu turizma koji se oslanja na nasleđe sa svom imovinom koja je spremna za posetioce
- Redovno ažurirati regionalni veb-sajt kako bi i drugi bili informisani o najavljenim događajima
- Doprineti u izradi godišnjeg regionalnog izveštaja na temu „Naše zajedničko nasleđe“ za južno Kosovo
- Obezbediti odgovarajuće označavanje za lokacije koje su spremne za turizam
- Testirati proizvode kulture i marketinške stilove u regionu, svako u okviru svoje delatnosti
- Voditi računa o tome da inicijative koje se oslanjaju na nasleđe budu raznovrsne, inkluzivne i upečatljive kako bi privukle članove zajednice i posetioce

Razviti i koordinisati odgovarajuće prakse za upravljanje i brigu o nasleđu u južnom delu Kosova

- Organizovati izgradnju kapaciteta za unapređenje veština za upravljanje nasleđem, uključujući i onih za lokalne vodiče
- Učestvovati u redovnim sastancima/forumima kako bi se razmenile informacije o na-

- pretku i dobili podatci o regionalnom programu
- Poslati brošure i promotivni materijal napravljen na lokalnom nivou PNR koordinatoru

Osmisliti inicijative koje se oslanjaju na turizam u južnom delu Kosova koje su odgovarajuće za lokalni nivo i održive

- Odrediti jedan primer graditeljskog nasleđa u opštini Prizren koji će biti uključen u regionalni plan
- Uložiti u kulturne proizvode zasnovane na običajima lokalnog kulturnog nasleđa, kao što je tradicionalno šaranje lica, filigran, Sculptfest, Dokufest
- Podržati inicijative malih i srednjih preduzeća (MSP), uključujući i pansione
- Razviti Prizren kao turističku destinaciju u saradnji sa ostalim opštinama u regionu uz pomoć različitih atrakcija koje region nudi

Obrazovni i poslovni centar Prizrena – kompleks „Tabakana“

U jednom trenutku ovaj kompleks se smatrao mestom gde se odvija tradicionalna prerada kože (tabak). Međutim, veći deo njegovih vrednih karakteristika trenutno nije vidljiv. Delovi koji su preostali – mlin i objekti za skladištenje kože – mogli bi da se restauriraju i prilagode za održavanje radionica za filigranske majstore, što bi ih i povezalo da sarađuju i pružilo podršku u odvijanju obrazovnih programa o ovom tradicionalnom zanatu. Zajedno sa ostalim graditeljskim nasleđem u blizini – zgrada Beledije i srednja škola Ruzhalije (trenutno u ruševinama) – novi kompleks bi bio atraktivan centar koji kao industrijsko, arhitektonsko i nematerijalno nasleđe Prizrena bi mogao da se predstavi široj publici.

Akcija: Projekat za rekonstrukciju oštećenih struktura sa vizijom da se napravi obrazovni i komercijalni centar koji bi se zasnivao na tradicionalnim zanatima

Partneri: Koordinacija između MKOS/RKRK Prizren i opštine Prizren

Beledijski objekat, Prizren

Opština Orahovac

Opština Orahovac ima 35 sela i oko 56.208 stanovnika u koje spadaju Albanci (97,8%), Srbi (1,66%) i ostali (0,54%). Opština Orahovac se graniči sa opštinama Klina, Suva Reka, Prizren i Đakovica.

Ova opština poznata je po svom religijskom nasleđu i ima 23 džamije i 12 crkava i manastira koji se koriste i koji su uglavnom koncentrisani u selu Velika Hoča. Orahovac je još poznat kao grad vinograda i ukusnog, kvalitetnog vina.

Materijalno nasleđe

- Arheološko nalazište u selu Bela Crkva (rimsko doba)
- Termalno kupatilo u selu Ćiflik (rimsko doba)
- Ruševine utvrđenog naselja u selu Zatrić (gvozdeno doba/kasna antika)
- Utvrđeni kameni most, Orahovac (rimsko doba)
- Dvorac u selu Geđe (kasna antika)
- Groblje u selu Celine (srednji vek)
- Groblje u selu Vranjak (srednji vek)
- Crkva u Bernjaće (14. vek)
- Crkva Sv. Nikole u Velikoj Hoči (14-16. vek)
- Crkva Sv. Jovana u Velikoj Hoči (13. i 14. vek)
- Halvetijska tekija (masjid), centar Orahovca (18. vek)
- Stara fontana, Orahovac (18. i 19. vek)
- Melamive tekija (masjid), Orahovac (1887, obnovljena 1970)
- Seoska džamija u Zatriću (18. vek)
- Seoska džamija u Pastaselju (18. vek)
- Seoska džamija u Drenovcu (18. vek)
- Seoska džamija u Zerzi (18. vek)
- Kuća Čamila Vučitrna, Orahovac (19. vek)
- Kula Hajrula Čanta, Orahovac (19. vek)
- Konak manastira Veliki Dečani, u Velikoj Hoči (19. vek)
- Kuća porodice Spasić u Velikoj Hoči (19. vek)
- Kula Ismet Ćmega (19. vek)
- Kasumi džamija, Orahovac (1826)
- Sokoli džamija, Orahovac (1824)
- Manastir Zočište u selu Zočište (srednji vek/19. vek)

Prirodno nasleđe

- Vodopadi Miruše

Nematerijalno nasleđe

- Festival vina

Preporučene prioritetne akcije kojima se daje doprinos Regionalnom planu i programu

Podizanje svesti i promocija vrednovanja nasleđa u južnom delu Kosova

- Organizovati šetnje po okolini/mestima gde postoji nasleđe kako bi se povećala svest lokalnog stanovništva i kako bi se upoznali sa različitim konceptima nasleđa kao i sa životom u samoj zajednici
- Podrška školskim aktivnostima usmerenim ka podizanju svesti u opštini
- Koristiti regionalni logo za pravljenje brenda
- Obezbediti redovno prikupljanje otpada i podizanje svesti o važnosti čiste životne sredine

Preduzeti neophodne mere kako bi se zaštitilo nasleđe u južnom delu Kosova

- Istražiti i identifikovati jedinstvene tradicionalne običaje, igre i nasleđe u Orahovcu kako bi se oni dokumentovali u skladu sa smernicama
- Napraviti mapu za sva graditeljska, pokretna, nematerijalna i prirodna dobra sa relevantnim informacijama i redovno slati nove informacije centralnim vlastima
- Sastaviti spisak građevina pod rizikom u opštini i izvestiti RKRK za region Prizrena i opštinu

Izraditi i podsticati detaljnu ocenu, integrисани projekat i planiranje u okviru dobrog Plana za upravljanje nasleđem u južnom delu Kosova

- Utvrditi neophodne standarde za turističke usluge i obezbediti obuku za pružaoce usluga na lokalnom nivou
- Napraviti jasnu i ažuriranu mapu turizma koji se oslanja na nasleđe sa svom imovinom koja je spremna za posetioce
- Redovno ažurirati regionalni veb-sajt kako bi i drugi bili informisani o najavljenim događajima
- Doprineti u izradi godišnjeg regionalnog izveštaja na temu „Naše zajedničko nasleđe“ za južno Kosovo
- Obezbediti odgovarajuće označavanje za lokalitete koje su spremne za turizam

Fragmenat sa kapitela stupa sa arheološkog lokaliteta Čiflik,
Rimsko doba, opština Orahovac

Nakit sa arheološkog lokaliteta Široko, Kasno željezno doba
(foto: MKOS)

- Testirati kulturne proizvode i marketinške stilove u regionu, svako u okviru svoje de-latnosti
- Voditi računa o tome da inicijative koje se oslanjaju na nasleđe budu raznovrsne, in-kluzivne i upečatljive kako bi privukle članove zajednice i posetioce

Razviti i koordinisati odgovarajuće prakse za upravljanje i brigu o nasleđu u južnom delu Kosova

- Organizovati izgradnju kapaciteta za unapređenje veština za upravljanje nasleđem, uključujući i onih za lokalne vodiče
- Učestvovati u redovnim sastancima/forumima kako bi se podelile informacije o napr-etku i doble informacije o regionalnom programu
- Poslati brošure i promotivni materijal napravljen na lokalnom nivou PNR koordinatoru

Osmisliti inicijative koje se oslanjaju na turizam u južnom delu Kosova koje su odgov-arajuće za lokalni nivo i održive

- Odrediti jedan primer graditeljskog nasleđa u opštini Orahovac koji će biti uključen u regionalni plan
- Uložiti u kulturne proizvode zasnovane na običajima lokalnog kulturnog nasleđa, kao što je tradicionalni festival vina.
- Podržati inicijative malih i srednjih preduzeća (MSP), uključujući i pansione
- Razviti Orahovac kao turističku destinaciju uz pomoć kombinacije vina, verskog turizma i prirode

Ruralni turizam i religijske ture u Velikoj Hoči i Orahovcu

Bogatstvo narodne arhitekture u Velikoj Hoči, brojne srednjovekovne crkve koje su još uvek očuvane i redovno se koriste, kao i početni uspeh u naporima koji su uloženi u izgradnju pansion-skog smeštaja za posetioce u tradicionalnim domovima, daju ovoj oblasti potencijal za razvoj specifične turističke ponude.

Prelep predeo sa vinogradima ovog kraja, kreativni rad monaha iz manastira Dečani na proizvodnji kvalitetnog vina, kao i podrška opštine Orahovac u organizaciji Festivala vina, čine ovaj kraj jednim od najprivlačnijih destinacija za veliki broj različitih posetilaca.

Akcija: Program i plan za podršku inicijativama koje se oslanjaju na zajednicu, naročito u pogledu revitalizacije odabranih tradicionalnih rezidencijalnih objekata koji će se koristiti kao pansion-ski smeštaj

Partneri: Opština Orahovca, vlasnici rezidencijalnih objekata u Velikoj Hoči i Orahovcu, poslovni i turistički sektor, MKOS, RKRK Prizren

Sahat kula u Orahovcu

Opština Suva Reka

Suva Reka je grad i opština u južnom regionu, udaljen 18 km od grada Prizrena. Opština Suva Reka ima oko 72.000 stanovnika, koji se sastoje od Albanaca (99,3%), Srba (0,01%), Roma (0,57%) i ostalih (0,12%).

Naziv Suva Reka je srpskog porekla. Kasnije se ovaj grad zvao i Teranda, po nazivu antičke tvrđave Teranda, koja se nalazi u blizini Prizrena.

Materijalno nasleđe opštine Suva Reka

- Arheološko nalazište Hisar, Suva Reka
- Arheološko nalazište Raštane (doba neolita)
- Grobne humke (ilirski tumulus) u Đinovcima (kasno gvozdeno doba)
- Grobne humke (ilirski tumulus) u blizini sela Široko (kasno gvozdeno doba/6-8. vek p. n. e.)
- Arheološko nalazište – utvrđeno naselje Kastrc (bronzano doba/srednji vek)
- Stari mlin porodice Buzhala, Suva Reka

Prirodno nasleđe opštine Suva Reka

- Kamen iz sela Delovce
- Izvor mineralne vode u Rečanu
- Prirodni rezervat Rušenica
- Park prirode Rahavane
- Hrast iz sela Blace

Nematerijalno naselje opštine Suva Reka

- Tradicionalna muzika uz gajde i flautu

Preporučene prioritetne akcije kojima se daje doprinos Regionalnom planu i programu

Podizanje svesti i promocija vrednovanja nasleđa u južnom delu Kosova

- Organizovati šetnje po okolini/mestima gde postoji nasleđe kako bi se povećala svest lokalnog stanovništva i kako bi se upoznali sa različitim konceptima nasleđa kao i sa životom u samoj zajednici
- Podrška školskim aktivnostima usmerenim ka podizanju svesti u opštini
- Koristiti regionalni logo za pravljenje brenda
- Obezbediti redovno prikupljanje otpada i podizanje svesti o važnosti čiste životne sredine

Pejzaž sa Šar planine

Preduzeti neophodne mere kako bi se zaštitilo nasleđe u južnom delu Kosova

- Istražiti i identifikovati jedinstvene tradicionalne običaje, igre i nasleđe u Suvoj Reci kako bi se oni dokumentovali u skladu sa smernicama
- Napraviti mapu za sva graditeljska, pokretna, nematerijalna i prirodna dobra sa relevantnim informacijama i redovno slati nove informacije centralnim vlastima
- Sastaviti spisak građevina pod rizikom u opštini i izvestiti RKRK za region Prizrena i opštinu

Izraditi i podsticati detaljnu ocenu, integrisani projekat i planiranje u okviru dobrog Plana za upravljanje nasleđem u južnom delu Kosova

- Utvrditi neophodne standarde za turističke usluge i obezbediti obuku za pružaoce usluga na lokalnom nivou
- Napraviti jasnu i ažuriranu mapu turizma koji se oslanja na nasleđe sa svom imovinom koja je spremna za posetioce
- Redovno ažurirati regionalni web-sajt kako bi ostali bili informisani o najavljenim događajima.
- Doprineti u izradi godišnjeg regionalnog izveštaja na temu „Naše zajedničko nasleđe“ za južno Kosovo
- Obezbediti odgovarajuće označavanje za lokacije koje su spremne za turizam
- Testirati kulturne proizvode i marketinške stilove u regionu, svako u okviru svoje de-latnosti
- Voditi računa o tome da inicijative koje se oslanjaju na nasleđe budu raznovrsne, in-kluzivne i upečatljive kako bi privukle članove zajednice i posetioce

Razviti i koordinisati odgovarajuće prakse za upravljanje i brigu o nasleđu u južnom delu Kosova

- Organizovati izgradnju kapaciteta za unapređenje veština za upravljanje nasleđem, uključujući i onih za lokalne vodiče
- Učestvovati u redovnim sastancima/forumima kako bi se razmenile informacije o na-pretku i dobili podatci o regionalnom programu
- Poslati brošure i promotivni materijal napravljen na lokalnom nivou PNR koordinatoru

Osmisliti inicijative koje se oslanjaju na turizam u južnom delu Kosova koje su odgovarajuće za lokalni nivo i održive

- Odrediti jedan primer graditeljskog nasleđa u opštini Suva Reka koji će biti uključen u regionalni plan
- Uložiti u kulturne proizvode zasnovane na običajima lokalnog kulturnog nasleđa, kao što je tradicionalna muzika uz gajde i flautu
- Podržati inicijative malih i srednjih preduzeća (MSP), uključujući i pansione
- Razviti Suvu Reku kao turističku destinaciju uz pomoć kombinacije arheologije, obra-zovanja i muzike

Vaza sa arheološkog lokaliteta Reštan

Nakit iz nekropole Široko, kasno željezno doba (foto: MKOS)

Arheološki istraživački kamp antičkih kultura

Nekoliko lokaliteta je prepoznato kao važna mesta kulture lokalnog stanovništva iz doba neolita do srednjeg veka, i koja bi mogla od ovog kraja da naprave uzbudljivo mesto za rad mladih naučnika kao i entuzijasta zainteresovanih za arheologiju i istoriju.

Akcija: Mogu se preporučiti dobro osmišljen istraživački program, uz predavanja/priču i ostale aktivnosti koje se mogu upražnjavati u kampu, na otvorenom, u prirodi

Partneri: Opština, Institut za arheologiju, RKRK Prizren, lokalne NVO

08

Stara vodenica u Dragašu

SPROVOĐENJE PLANA ZA NASLEĐE – NAPREDAK

Tekuće sprovođenje Regionalnog plana za nasleđe najvažniji je deo procesa, a aktivno učešće lokalnih zainteresovanih strana igraće ključnu ulogu u njegovoj efikasnosti.

Budući da je proces Plana za nasleđe testiran i da se pokazalo da uspešno funkcioniše u zapadnom delu Kosova, veza između regiona, posebno razmatranje najboljih praksi u zapadnom delu Kosova, od presudne je važnosti za sprovođenje. Pored toga, postoji nada da će profesionalni odnosi koji su uspostavljeni između Irskog veća za nasleđe, Regionalnog parka prirode Vosges na severu Francuske i Balkanske fondacije za nasleđe u Bugarskoj možda biti od pomoći u narednom periodu kada je reč o stručnoj razmeni tokom faze sprovođenja. Isto tako, zemlje koje učestvuju u Regionalnom programu - PPLR Saveta Evrope ostaju deo mreže koja omogućuje razmenu između tekućih projekata.

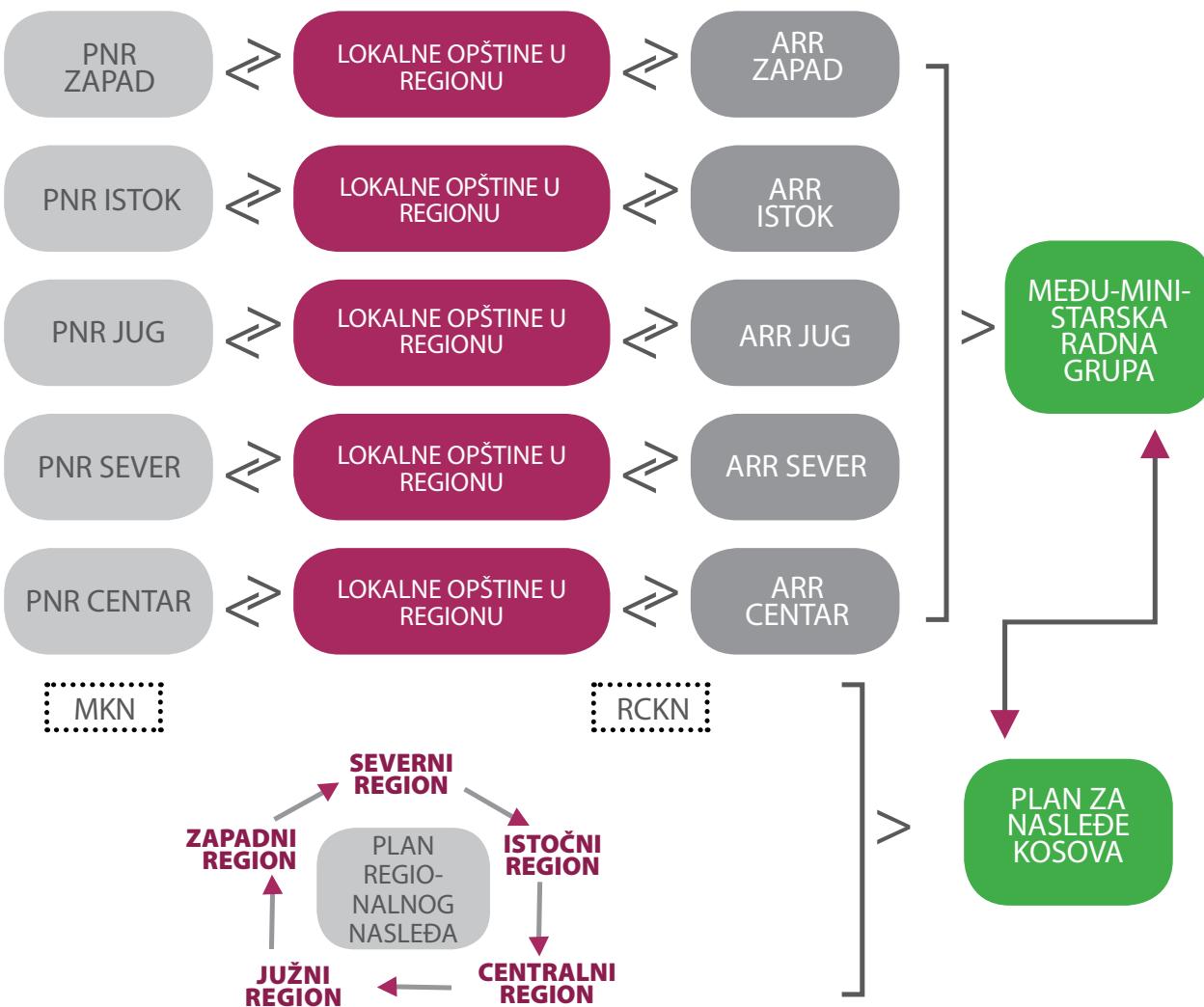
Da bi se ostvarila koordinacija Programa za nasleđe i raznolikost (PNR) za svaki region je odabran po jedan koordinator. Oni omogućuju, koordinišu i prate sprovođenje Plana za nasleđe koji daje moguće regionalne inicijative uz doprinos nadležnih opština. Stoga, PNR koordinator, uz podršku opština, institucija i zajednica, radi za dobrobit celokupnog regiona. Stalna izgradnja kapaciteta i neprestano unapređenje znanja i veština u ovoj oblasti od presudne su važnosti za proces sprovođenja. PNR koordinator vodi računa o proceni potreba za izgradnju kapaciteta i rešava ih podstičući veze i neprestani dijalog između pojedinaca i zajednica. Dok Plan za nasleđe i njegove preporučene akcije imaju savetodavnu funkciju, promocija i sugestije u vezi kulturnog i prirodnog nasleđa u osmišljavanju inicijativa koje se oslanjaju na nasleđe mogu da variraju u odnosu na sredstva i spremnost opština koje u njima učestvuju. Ovaj početni plan igra važnu ulogu u zbližavanju opština i zajednica u regionu oko zajedničke vizije koju svi dele, koja će postepeno postati sastavni deo lokalnih struktura.

Od ovog trenutka nadalje, Plan za nasleđe podstiče jedan dinamični proces u kome će sve zainteresovane strane delovati u duhu solidarnosti i sin-

“Tekuće sprovođenje Regionalnog plana za nasleđe najvažniji je deo procesa, a aktivno učešće lokalnih zainteresovanih strana igraće ključnu ulogu u njegovoj efikasnosti.”

ergije kako bi doprineli svojim regionalnim ciljevima u njihovim opštinama i unapredili njihovo angažovanje u drugim opština kako bi od ovog procesa imali koristi na najpozitivniji mogući način. Razmere te koristi protežu se van granica finansijskih sredstava i uključuju praćenje demokratskog učešća svih zajednica u procesu razvoja i unapređenju kvaliteta života i životne sredine.

PROGRAM NASLEĐA I RAZNOLIKOSTI (PNR) I NJEGOVE VEZE SA MZN I MMRG

Na gornjem grafičkom prikazu naznačene su glavne teme. U idealnoj situaciji, predviđeno je da PNR koordinatora finansiraju opštine učesnice u programu u svojim regionima (na osnovu Memoranduma o razumevanju koji će biti potpisani, kao što je već urađeno u zapadnom delu Kosova). Oni svoj rad treba da obavljaju imajući u vidu sledećih pet tema:

- Istraživanje,
- Promocija,
- Inovativne akcije,
- Stručno usavršavanje,
- Podrška izradi strategije i Plana za nasleđe.

Ovo su neki od predloženih koraka:

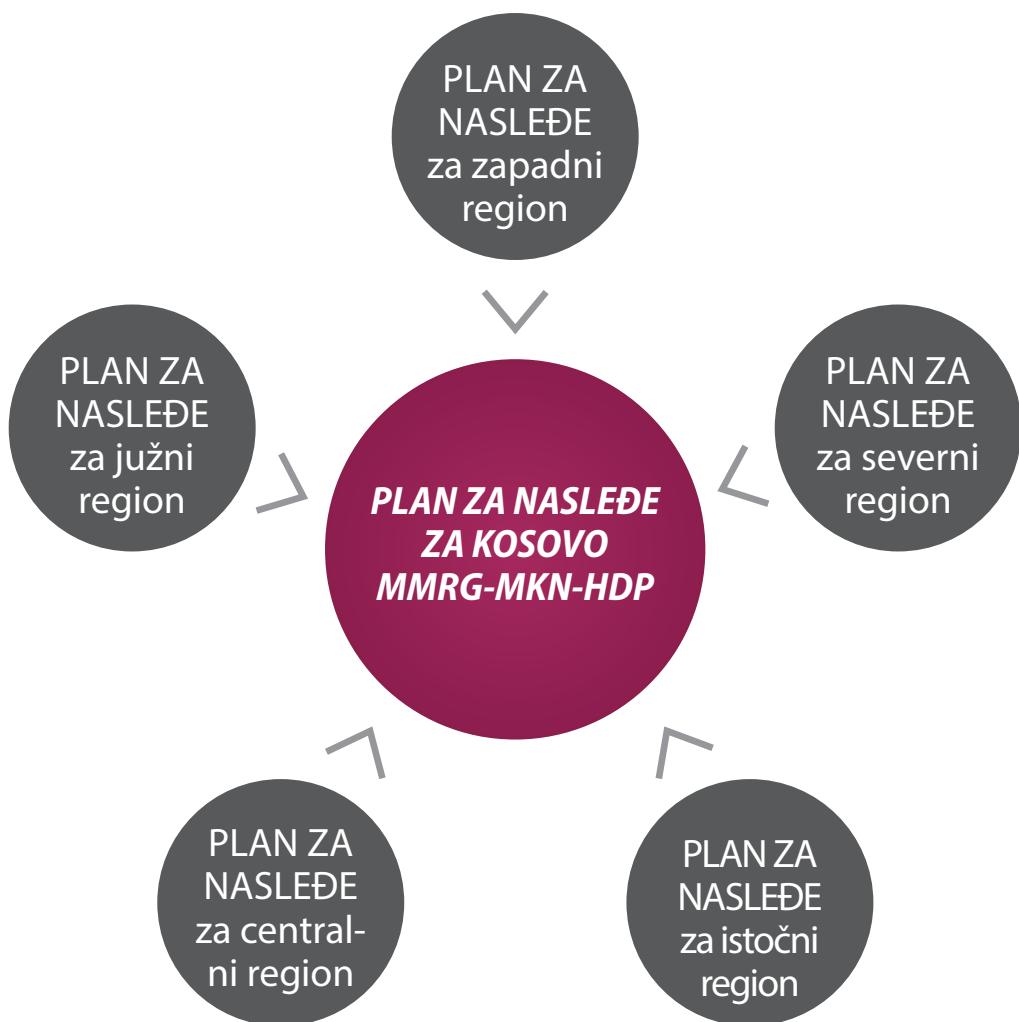
1. Program za nasleđe i raznolikost: koordinatori će biti određeni za svaki od regionala i rukovodiće se istim zajedničkim priručnikom.
2. Uzorni regionalni zajednički programi kao što su Kulturne maršrute (koje se već sprovode u okviru PKRK na zapadu, zajedno sa ostalim inicijativama) iniciraće se od strane koordinatora za PNR u ostalim regionima.
3. Godišnje okupljanje koordinatora PNR-a zajedno sa MKN i MORG.
4. Godišnji izveštaj – Naše zajedničko nasleđe: pregled takvog izveštaja civilnog društva praviće se svake godine kao ključni rezultat procesa plana za nasleđe, u cilju promocije i praćenja njegovog napretka.
5. Planovi za periodičnu reviziju Regionalnih planova za nasleđe (revidiraće se i naknadno ažurirati na svake 3 godine)
6. Lokalne zainteresovane grupe i MKN i MORG, u skladu sa smernicama PNR koordinatora na vreme će napraviti Plan za nasleđa Kosova.
7. Lokalne zainteresovane grupe i MKN i MORG, u skladu sa smernicama PNR koordinatora na vreme će napraviti Izveštaj o Planu za nasleđe Kosova.

Ovo je okvirni scenario. Proces plana za nasleđe je jedan samoregenerišući, ali i dinamičan proces koji će odgovarati na nivo interesovanja, uključenosti i posvećenosti zajednice. Vlasništvo nad ovim procesom će, tokom sledeće godine, preći na lokalne zainteresovane strane i oni će ga s vremenom unaprediti i prilagoditi budućim scenarijima.

Dugoročna strategija

Budući da su Planovi za nasleđe predstavljeni u četiri preostala regiona na Kosovu, danas svih pet regiona – zapad, jug, istok, sever i centar – imaju regionalne planove. Uz pomoć metodologije, alata i primera programa, koji su nastali u okviru PKRK projekta, kao i uspostavljanje koordinatora Programa za nasleđe i raznolikost, uveden je dugoročni model rada.

Iako se Plan za nasleđe odnosi na ceo južni region Kosova, uspostavljanje veze na opštinskom, regionalnom i centralnom nivou jeste od presudne važnosti za delotvoran i efikasan period sprovođenja. U tom smislu, bliska saradnja između Međuministarske radne grupe *, Mreže zajednica za nasleđe i PNR koordinatora u pet regiona obezbeđuje integritet procesa i doprindi izradi Plana za nasleđe Kosova.

² Ministarstvo kulture, omladine i porta, Ministarstvo za zaštitu životne sredine i prostorno planiranje, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju, Ministarstvo za poljoprivredu, šumarstvo i ruralni razvoj, Ministarstvo trgovine i privrede (Sekretarijat za turizam), Ministarstvo za lokalnu samoupravu i upravu

Odabrane reference i izvori

V.Aliu , F.Drançolli.,NJ.Haliti. i A.Zeneli., „Trashëgimia e evidentuar e Kosovës/Evidentirani spomenic na Kosovu/Evidences Monuments of Kosovo”, Ministarstvo kulture, omladine i sporta, Priština 2005.

Archaeological Guide of Kosovo (Arheološki vodič Kosova), Priština, 2012 (MKOS publikacija)

Architectural and Urban Heritage (Arhitektonsko i urbano nasleđe), Prizren, Kosovo, 2001.

Database of the MCYS (Baza podataka (MKOS), 2014 (http://dtk.rks-gov.net/tkk_hyrje_en.aspx),

Draft analysis conducted by Cultural Heritage without Borders in the framework of Local Cultural Heritage Plans Program (Nacrt analize koju je sprovelo Kulturno nasleđe bez granica u okviru Programa lokalnih planova za nasleđe), Kosovo, 2014.

Dr. F. Drançolli, Trashëgemia monumentalenë Kosovë, Prishtinë, 2011

EU CARDs programme for Kosovo (2009). „Sustainable Forest Management for Kosovo-Technical Report: Preliminary Identification of Natura 2000 sites in Kosovo“ (Održivo upravljanje šumama na Kosovu – tehnički izveštaj: Preliminarna identifikacija 2000 prirodnih lokacija na Kosovu) Prishtinë/Priština

Government of Ireland, National Heritage Plan (Vlada Irske, Nacionalni nasleđa), 2002

GTZ on behalf of Department of Tourism, Ministry for Trade & Industry
Tourism Strategy Kosovo 2010-2020, Ministry of Trade & Industry GTZ u ime Sekretarijata za turizam, Ministarstva trgovine i industrije,Turistička strategija za Kosovo 2010-2020), Prishtinë/Priština, 2010

Heritage Council in association with South Dublin County Council, Heritage Plan 2010–2015/ Plean Oidhreachta,Contae Atha Cliath Theas 2010-2015 (Savet za nasleđe u saradnji sa Savetom za Južni dablinski okrug, Plan nasleđa 2010-2015), Dablin, 2010

Irish Heritage Council, A Methodology for Local Authority Heritage Officers on the Preparation of County/City Heritage Plans (Savet za nasleđe Irske, Metodologija za lokalne kancelarije za nasleđe za pripremu okružnih/gradskih planova za nasleđe), jul 2013

Note: the methodology and examples of Irish heritage plans may be downloaded from the Heritage Council website - <http://www.heritagencouncil.ie/home/>

(Napomena: metodologija i primeri irskih planova za nasleđe mogu se preuzeti sa veb-sajta Saveta za nasleđe <http://www.heritagencouncil.ie/home/>)

M. Qafleshi, Opoja and Gora through the Centuries, Institute of Albanology (Opoja i Gora kroz vekove, Institut za albanologiju), Priština, 2011

Mr.Sc.F. Dolli, Arkitektura tradicionale – popullore e Kosovës/Traditional Popular Architecture of Kosovo (Catalogue of heritage scientific exhibition – Kosova 2001) (Tradicionalna narodna arhitektura Kosova (Katalog nasleđa za naučnu izložbu – Kosovo 2001)

OSCE Mission in Kosovo Factsheet 2014, Municipal profiles March 2014 (Brošura misije OEBS-a na Kosovu 2014, Profili opština, mart 2014)

Portraits of Historic Districts in Kosovo and the Balkan Region, 2011 (CHwB publication) (Portreti istorijskih četvrti na Kosovu i u regionu Balkana, 2011 (Publikacija KNbG)

Regional Development Agency South, established with the initiative of the European Commission Liaison Office, Pristina 2009 (<http://www.rda-south.org>) (Agencija za regionalni razvoj jug, osnovana na inicijativu Kancelarije za saradnju sa Evropskom komisijom, Prizren 2009)

S. Petković, Zidno slikarstvo na području Pećke patrijaršije 1557-1614, Novi Sad 1965, (na srpskom, cirilica)

Survey of Cultural Heritage Assets in Dragash/Dragaš Municipality, Final Report prepared by C. Whittaker, 2013 (UNDP publication) (Pregled imovine kulturnog nasleđa u opštini Dragaš, Završni izveštaj pripremio K. Vitaker, 2013 (Publikacija UNDP)

V. Đurić, Vizantijske freske u Jugoslaviji, Beograd 1975 (na srpskom, cirilica)

PRILOZI

Prilog 1 – Pilot akcije

Godine 2014., u okviru integrativnog pristupa, i kao dodatak istraživanju graditeljskog kulturnog nasleđa i prirodnog nasleđa, istraživani su običaji nematerijalnog nasleđa koji su navedeni u nastavku teksta. To je bio najbitniji deo faze integrativnog rada na terenu i izveštaja studije izvodljivosti kojim je obezbeđena dobra platforma za razvoj Regionalnih planova za nasleđe. Nematerijalno nasleđe koje je popisano identifikovano je i priznato kao nasleđe koje ima vrednost za zajednice, i predstavlja primerke bogatog i raznolikog nasleđa regiona. Nastavkom rada u okviru Plana za nasleđe na listi će se progresivno, u fazama, dodavati novi elementi.

U periodu avgust-oktobar 2014, u sva četiri regiona su sprovedene pilot akcije o običajima iz nematerijalnog nasleđa, uz podsticanje aktivnog učešća zajednice. Tim pilot akcijama su lokalnim zainteresovanim stranama predstavljeni različiti elementi nematerijalnog nasleđa, čime je svaki region postao veoma karakterističan i jedinstven, a istovremeno se i međusobno nadopunjaju.

U pilot akcije u južnom regionu spadale su sledeće akcije:

- „Hajde“ Dani nematerijalnog nasleđa na kojima su predstavljeni:
 - Filigranska radionica iz Prizrena,
 - Šarenje lica iz regiona Župe,
 - Rapsodije iz Mališeva,
 - Tradicionalne nošnje i običaji iz regiona Has.
- Dan zastave, zajednica Roma,
- Čader za nevestu, tradicionalni suncobran za venčanje, zajednica Goranaca,
- Tradicionalna muzika i instrument nibet, zajednica Bošnjaka.

Prilog 2 – Članovi radnih grupa

Glavni partneri

Ministarstvo kulture, omladine i sporta
Regionalni centar za kulturno nasleđe u Prizrenu
NVO EC Ma Ndryshe

Regionalna radna grupa

Hasan Hoti, direktor RCKN u Prizrenu; Samir Hodža, direktor Sekretarijata za turizam i ekonomski razvoj, opština Prizren; Šerif Ćengaj, Sekretarijat za turizam i ekonomski razvoj, opština Prizren; Bajram Baša, Sekretarijat za turizam i ekonomski razvoj, opština Prizren; Demir Zekolli, Sekretarijat za kulturno nasleđe, Opština Suva Reka, Lidra Hodža, student arhitekture, opština Suva Reka; Sefer Baša, NVO 'AIPK', opština Suva Reka; Džavit Sopaj, stručnjak za kulturno nasleđe, opština Mališevo; Mevludin Mazrek, direktor Sekretarijata za kulturu, opština Mališevo; Izet Šala, NVO KPA, opština Mališevo; Ilber Kastrati, savetnik, opština Mamuša; Erol Morina, načelnik Sekretarijata za kulturu, opština Mamuša; Valon Džabali, NVO Ec Ma Ndryshe, opština Prizren

Članovi međuopštinske radne grupe (Prizren i Suva Reka)

Špresa Sićeca, RCKN u Prizrenu; Medisa Sagdadi, Turistički informativni centar, opština Prizren; Bajram Baša, Sekretarijat za turizam i ekonomski razvoj, opština Prizren; Šerif Ćengaj, Sekretarijat za turizam i ekonomski razvoj, opština Prizren; Urim Ukimeri, Sekretarijat za kulturu, omladinu i sport, opština Prizren; Vesel Hodža, arheolog, opština Prizren; Demir Zekolli, Sekretarijat za kulturno nasleđe, opština Suva Reka; Džavit Mala, biolog, Nacionalni park Šar Planina; Refki Golopeni, NVO Elena Gjika, opština Suva Reka; Sefer Baša, NVO AIPK, opština Suva Reka; Lidra Hodža, student arhitekture, opština Suva Reka; Ćazim Voci, nastavnik, opština Suva Reka; Enesa Dželadini, NVO Ec Ma Ndryshe, opština Prizren

Članovi međuopštinske radne grupe (Mališevo i Mamuša)

Lindita Koćbašliu, RCKN u Prizrenu; Muharem Morina, kancelarija gradonačelnika, opština Mališevo; Blerta Krasnići, direktor Sekretarijata za kulturu, opština Mališevo; Kuštrim Morina, Sekretarijat za kulturu, opština Mališevo; Naim Avdijaj, Sekretarijat za upravu, opština Mališevo; Mehdi Krasnići, Sekretarijat za omladinu, opština Mališevo; Hana Bitići, upravnica gradske biblioteke, opština Mališevo; Izet Šala, NVO KPA, opština Mališevo; Mevludin Mazrek, civilno društvo, Mališevo; Ilber Kastrati, savetnik, opština Mamuša; Erol Morina, načelnik Sekretarijata za kulturu, opština Mamuša; Resat Mazrek, Sekretarijat za nabavke, opština Mamuša

Volonteri i izvršitelji

Leonita Kovači

Bekim Krasnići

Suad Tosuni

Fatlum Krieziu

Šeila Avdić

Laura Lutfiuhoodža

Ardian Mućaj

Stručnjaci, predstavnici institucija/ovlašćenih i privatnih kompanija koje su učestvovale:

Teri O'Regan, stručnjak Saveta Evrope – Irska

Liam Skot, Veće za nasleđe Irske

Valmira Gaši, stručnjak iz MŽSPP

Fadil Bajraktari, stručnjak iz MŽSPP

Nora Arapi, PKŽK centralna tačka iz MKOS

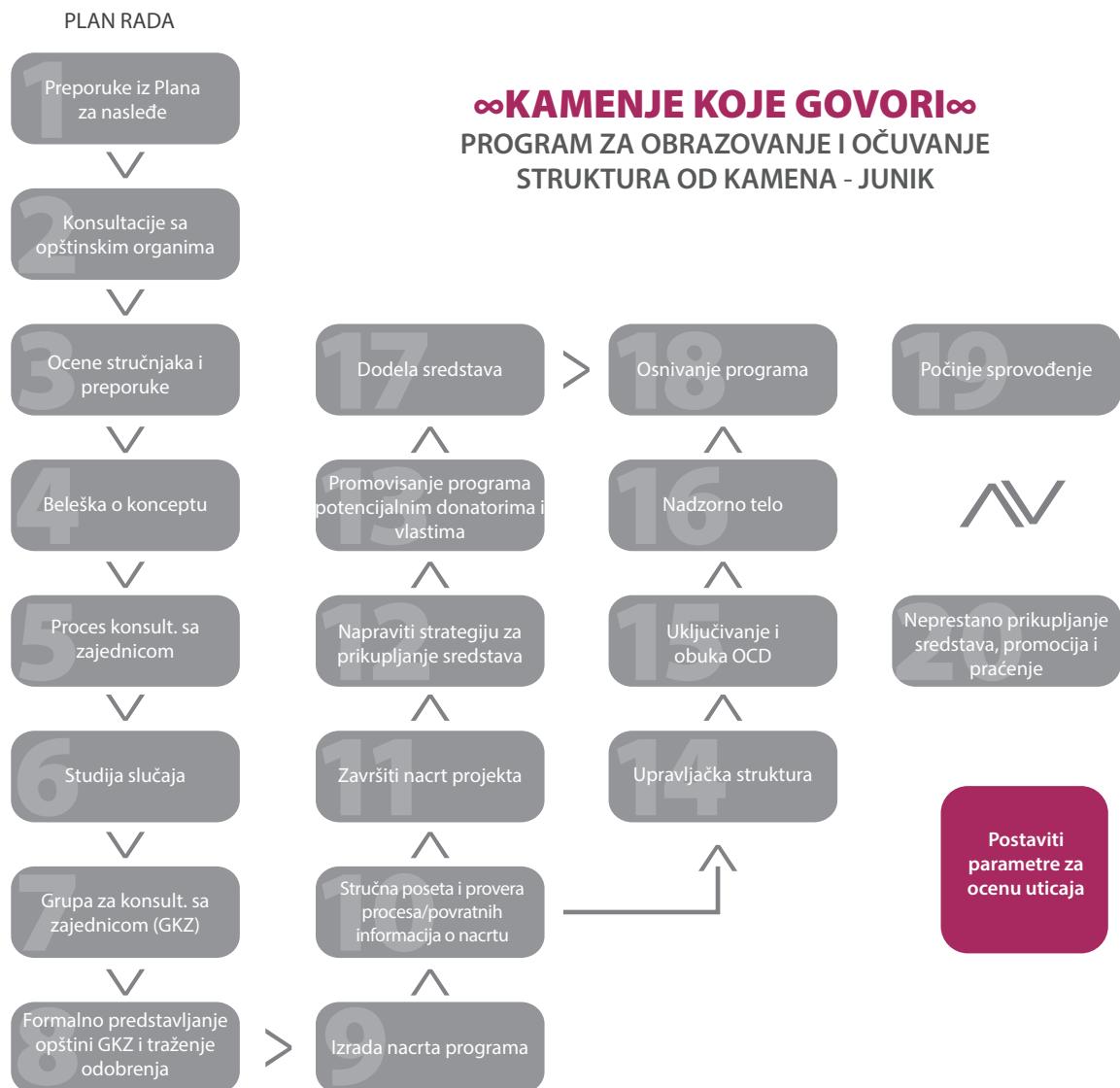
Uragan Alija, lokalni stručnjak za analizu prikupljenih podataka

Redžep Kćiku, veb-programer

Kompanija ASHA

Prilog 3 – Metodologija izgrađena učešćem zajednice

a. Tabela

b. Studija slučaja Junik

http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/cooperation/Kosovo/Publications/Junik-Case-Study_en.pdf

c. Brošura za program Kamenje koje govori

http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/cooperation/Kosovo/Publications/Stones_en.pdf

d. Studija slučaja Priština

<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/cooperation/Kosovo/Publications/20130129-PristinaCS.pdf>

Prilog 4 – Kontrolna lista strateških pitanja za sprovođenje integrativnog pristupa

A. Uključenost zajednice i podizanje svesti

- Obimno neprestano prikupljanje i provera podataka u skladu sa priznatim međunarodnim standardima
- Procena lokalnih struktura, uticaja i problema kako bi se bolje razumele potrebe i želje zainteresovanih strana
- Izgradnja kapaciteta zainteresovanih strana da podignu svest na lokalnom/regionalnom nivou o problemima u vezi sa nasleđem i različitošću
- Saradnja i garancija određenog nivoa koordinacije i doslednosti u pristupu relevantnih partnera
- Promovisanje efikasnog širenja znanja zasnovanog na istraživanju i činjenicama
- Obezbeđivanje uključenosti i učešća svih zajednica i prihvatanje različitih ideja
- Planiranje i preduzimanje istovremenih aktivnosti u cilju podizanja svesti koje će na efikasan način dopreti do zajednica i organa vlasti, obavezno u skladu sa kulturom
- Obezbeđivanje strategija i resursa za lokalne kampanje za podizanje svesti koje su istovremeno i zabavne i obrazovne
- Obezbeđivanje mehanizama za ocenu uticaja

B. Zaštitne mere

- Obezbeđivanje efikasnog sprovođenja sveobuhvatnog i ažuriranog zakonodavstva u cilju zaštite nasleđa
- Korišćenje stručnog znanja o nasleđu
- Izrada odgovarajućih politika, programa i planova za upravljanje
- Neprestano pripremanje spiska i detaljno beleženje različitih kategorija kulturnog nasleđa u skladu sa kriterijumima utvrđenim u Zakonu o kulturnom nasleđu i Smernicama za popisivanje dobara kulturnog nasleđa
- Praćenje i sprovođenje projekata za konzervaciju u skladu sa utvrđenim kriterijumima i procedurama, u skladu sa razumnim zahtevima vlasnika/korisnika i sa programima i planovima lokalnih vlasti
- Imati na umu „Arheološku mapu“ regiona kako bi se mogle preduzeti preventivne akcije ako se planira izgradnja ili druge aktivnosti u oblastima gde postoje arheološke strukture
- Podrška izradi smernica kako bi se podržalo očuvanje, integracija i unapređenje poslojećeg kulturnog i prirodnog blaga
- Biti na oprezu i koristiti svaku priliku da se podstiče partnerstvo u cilju revitalizacije graditeljskog nasleđa između odgovornih institucija, lokalnih vlasti i vlasnika
- Usredosrediti se na dugoročni uticaj u izradi integrisanog pristupa održivoj i integrativnoj mreži nacionalnih parkova i rezervata

C. Planiranje i projektovanje

- Temeljna ocena sa svim zainteresovanim stranama, naročito lokalnim zajednicama
- Realistična analiza organizacionih i operativnih kapaciteta
- Veća saradnja i koordinacija između institucija, civilnog društva i lokalnih vlasti
- Sveobuhvatan Plan za upravljanje nasleđem: postavljanje prioriteta, tehnička ocena i studija izvodljivosti
- Posebno voditi računa o uključivanju marginalizovanih zajednica
- Međukulturalna osetljivost prema postojećim grupama na osnovu godišta, geografske lokacije, sposobnosti, pola, rase, etničke pripadnosti
- Sveobuhvatna analiza opcija za prikupljanje sredstava i situacije na tržištu
- Delotvorna kampanja za informisanje javnosti
- Dobro planiran mehanizam za praćenje i ocenjivanje, imajući u vidu fazu nastavka
- Blagovremeno i tačno dokumentovanje
- Odgovarajuće mogućnosti za stručno usavršavanje

D. Mere za upravljanje zahtevaju da se:

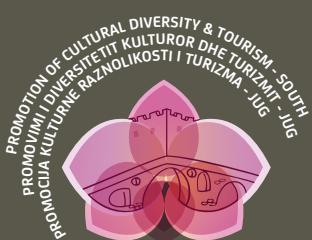
- Ostane veran zadatim parametrima sa kojima su se saglasile zainteresovane strane;
- Obezbedi sistematska kontrola kvaliteta robe i usluga;
- Održava balans između zadataka i procesa;
- Praćenje i ocena tretiraju kao proces učenja;
- Pažljivo usklađuju finansijski i ljudski resursi, i programske aktivnosti;
- Redovno vrše ocene i analiza podataka kako bi se mogli prilagoditi promenama;
- Bude svestan potencijalnih veza i mogućnosti za saradnju kako bi se sačuvali resursi i izgradili partnerski odnosi;
- Zainteresovane strane redovno obaveštavaju o napretku projekta kako bi se pojačala njihova uključenost;
- Promovišu završeni radovi kako bi se pokazao napredak i privukli interni i eksterni donatori, partneri i investitori.

5.5 Kulturno nasleđe i turizam podrazumeva:

- Prepoznavanje činjenice da turizam koji se oslanja na nasleđe može da pruži glavni doprinos razvoju lokalne privrede;
- Prepoznavanje da projekti u vezi sa nasleđem mogu da unaprede turizam kada se izvode u sklopu integrativnog turističkog paketa koji se oslanja na nasleđe. Bilo bi dobro da projekti koji se uklapaju u dobru turističku infrastrukturu i komercijalni razvoj kao što su restorani i pružanje smeštaja dobiju prioritet;
- Obezbeđivanje uključenosti i integrisanja lokalnog stanovništva na mesta gde postoji lokalno nasleđe i sa njim povezan razvoj turizma koji se oslanja na nasleđe;
- Da se prilikom razvoja i predstavljanja turizma koji se oslanja na nasleđe, u svakom trenutku bude osetljiv na kulturnu raznolikost lokalnog stanovništva i turista;
- Nastojanje da se predstavi izbalansirana priča o nasleđu i istoriji regiona, vodeći računa o tome da prezentacije i ponuđene informacije u svakom trenutku budu zasnovane na dobrom stručnom znanju i istraživanju;
- Vođenje računa o tome da se razuman deo prihoda koji se ostvaruje od turizma koji se oslanja na nasleđe usmeri nazad ka očuvanju nasleđa.
- Prepoznavanje činjenice da postoji rizik da iskorišćavanje jedne dimenzije nasleđa u vidu turističke atrakcije u nekoj oblasti može da ugrozi očuvanje ili čak i sam opstanak

- ostalih nasleđenih resursa u toj oblasti;
- Shvatanje da će turisti koji obilaze nasleđe očekivati standarde koji postoje na međunarodnom nivou kada je reč o lokalnoj fizičkoj i ugostiteljskoj infrastrukturi;
- Pre predstavljanja lokaliteta sa nasleđem kao turističkih atrakcija, vodite računa o tome da se preduzmu neophodne mere za zaštitu nasleđa;
- Pre predstavljanja lokaliteta sa nasleđem kao turističkih atrakcija, vodite računa o tome da se preduzmu mere za zaštitu zdravlja i bezbednosti;
- Prepoznavanje da nekoordinisani turizam koji se oslanja na nasleđe može da uzrokuje negativan uticaj na lokalno stanovništvo kao što je gubitak privatnosti, veća gužva u saobraćaju, oštećenje imovine i lokalne javne sredine, kao i remećenje lokalnog stila života.

U okviru zajedničkog programa Evropske unije i Saveta Evrope „Podrška promociji kulturne raznolikosti”, ovaj Plan za nasleđe ucrtava put za ponovno povezivanje, udruživanje i pomirenje između ljudi, njihove zemlje i njihovog nasleđa. Plan poziva i širu dijasporu svake opštine da napiše zajedničku priču o mudrosti, razumevanju i napretku, obezbeđujući svim građanima dinamičan proces za podelu te priče sa susedima i posetiocima.

Savet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Obuhvata 47 država, od kojih su 28 članice Evropske unije. Sve države članice Saveta Evrope potpisale su Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, sporazum čiji je cilj zaštita ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadgleda primenu Konvencije u državama članicama.

www.coe.int

Support to the Promotion of Cultural Diversity

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

Implemented
by the Council of Europe

Evropska unija je jedinstveno ekonomsko i političko partnerstvo između 28 demokratskih evropskih zemalja. Njeni ciljevi su mir, prosperitet i sloboda za svojih 500 miliona stanovnika u pravednjem i sigurnijem svetu. Da bi se ovo ostvarilo, zemlje EU su uspostavile radna tela radi vođenja EU i usvajanja svog zakonodavstva. Najbitniji od ovih tela su Evropski parlament (koji predstavlja evropske narode), Savet Evropske unije (koji predstavlja nacionalne vlade) i Evropsku komisiju (koji predstavlja zajednički interes EU).

<http://europa.eu>